

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 32 ★ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1980 ★ ΧΕΣΒΑΝ 5741

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עין הדר כפת תמרים וענף עץ עבת
וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים

«Καί τήν πρώτην ἡμέραν θέλετε λάβει εἰς ἑαυτοὺς καρπὸν δέν-
δρου ὡραίου, κλάδους φοινίκων καὶ κλάδους δένδρων δασέων
καὶ ἱτέας ἀπὸ χειμάρρου· καὶ θέλετε εὐφρανθῇ ἐνώπιον Κυρίου
τοῦ Θεοῦ σας ἑπτὰ ἡμέρας», (Λευιτ. 23:40).

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Η ΠΟΡΕΙΑ των Έβραίων μέσα στην παγκόσμια Ιστορία έχει πολλές φορές προβληματίσει. Σε διάφορες χώρες του κόσμου υπεύθυνοι παράγοντες κι άνωνωμα άτομα έχουν εκφράσει διάφορες απόψεις για την αποστολή των Ισραηλιτών στην παγκόσμια κοινότητα.

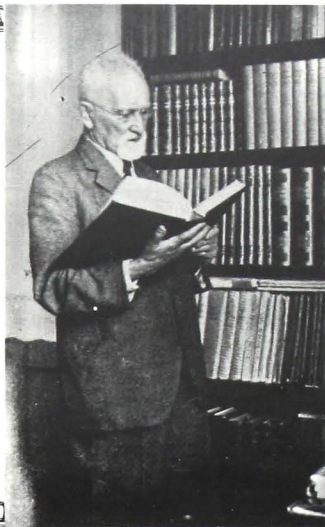
ΑΛΛΕΣ απ' αυτές τις απόψεις είναι όρθες, άλλες λανθασμένες, άλλες καλοπροαίρετες, άλλες αποτέλεσμα αντισημιτικού πνεύματος, άλλες σοβαρές, άλλες χωρίς νόημα κ.λπ. Όπως, ακριβώς, συμβαίνει γενικά με τις ανθρώπινες απόψεις. Τό ότι, όμως, υπήρξαν κι εξακολουθούν να εκφράζονται παρόμοιες — ή άλλες — απόψεις, αυτό αποδεικνύει ότι η παρουσία των Έβραίων και η Ιστορία τους εξακολουθεί να προβληματίζει.

ΟΛΕΣ αυτές οι αντιτιθέμενες απόψεις έχουν ένα κοινό σημείο όμοφωνίας: παραδέχονται ότι ο συνδετικός κρίκος αλλά και η πυξίδα πορείας των Ισραηλιτών στους μακρείς και δύσκολους αιώνες της Διασποράς ήταν η Θρησκεία. Αυτή μας έδωσε κατευθύνσεις, νόμους, έγκαρτέρηση, δύναμη επιβιώσεως στους διωγμούς, που δέν ήταν λίγοι. Η Ιστορική δηλαδή πορεία μας ήταν αποτέλεσμα του θρησκευτικού πιστεύω μας.

ΑΥΤΗ η Ιουδαϊκή Θρησκεία δέν ανήκει, όμως, μόνο στους Έβραίους. Είναι ή μητέρα - τροφός, ή παράδοση και ή βάση όλων των μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών: του Χριστιανισμού και του Μωαμεθανισμού. Σάν τέτοια πρέπει όχι μόνο να τιμάται, αλλά και να εξετάζεται.

ΤΟ ΑΡΘΡΟ του διασήμου φιλοσόφου - Ιστορικού S. DUBNOW, για τη φιλοσοφία της εβραϊκής Ιστορίας, που δημοσιεύεται στο τεύχος αυτό, είναι ένα επεξηγηματικό κείμενο για τό περιεχόμενο της πορείας των Έβραίων μέσα στους αιώνες, πορείας που αποτελούσε και θρησκευτική αποστολή. Τό σημαντικό αυτό κείμενο προσφέρεται σε κάθε καλοπροαίρετο άτομο για μελέτη, προβληματισμό, αλλά και συζήτηση.

SIMON M. DUBNOW:

Πραγματεία περί τῆς φιλοσοφίας τῆς ἑβραϊκῆς ἱστορίας

Ὁ Simon Dubnow, (1860 - 1941).

Ὁ Simon M. Dubnow (1860 - 1941), συγγραφέας τῆς μελέτης πού ἀκολουθεῖ, ἀποτελεῖ μιά ἰδιαίτερη φυσιογνωμία τῆς ρωσоеβραϊκῆς λογοτεχνίας, διακρινόμενος τόσο σάν ἕνας μέγας ἱστορικός ὅσο καί σάν ὀξυδερκής κριτικός. Αὐτό πού ἀνυψώνει τόν Dubnow πολύ πῶς πάνω ἀπό τή θέση τοῦ ἐπαγγελματία ἱστοριογράφου δέν εἶναι τόσο ἡ ἐμβρίθεια τῶν βιβλίων του ἀλλά ὁ τρόπος παρουσιάσεως τῶν θεμάτων. Ὁ Dubnow ἀποδεικνύεται ὅτι πέρα ἀπό τήν ἐπιστημονική ἀντικειμενικότητα καί τήν σέ βάθος γνώση τῶν θεμάτων, κατέχει καί μιά ὕψηλὴ ψυχολογική ἱκανότητα.

Στὴν παρακάτω πραγματεία του ὁ Dubnow ἐπιχειρεῖ, γιὰ πρώτη φορά, μιά ψυχολογικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ἑβραϊκῆς ἱστορίας. Προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει τὴν ἐσωτερικὴ σχέση τῶν διαφόρων γεγονότων τῆς ἱστορίας καί νὰ ἀναπτύξει τίς ἰδέες ἐκεῖνες πού τὰ διαπνέουν ἢ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἑκφραση τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα, «νὰ ἀποκαλύψει τὴν ψυχὴ τῆς ἑβραϊκῆς ἱστορίας κάτω ἀπὸ τὸ ἔνδυμα τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων». Γιὰ τὸ λόγο αὐτό ἡ μελέτη του ἀφορᾷ τοὺς ἐπιστήμονες κάθε κλάδου, ἀλλὰ καί κάθε σκεπτόμενο καί προβληματιζόμενο ἄνθρωπο. Τὰ ἀποσπάσματα πού ἀκολουθοῦν σέ μετάφραση εἶναι ἀπὸ τὴν ἀνθολογία τῶν ἔργων τοῦ Dubnow πού ἐπιμελήθηκε ὁ Koppel S. Pinson: «Simon Dubnow - Nationalism and History: Essays on Old and New Judaism» ἔκδοση Atheneun, Νέα Ὑόρκη, 1970

Ἡ ἔκταση τῆς ἑβραϊκῆς ἱστορίας

Γιὰ νὰ καταστήσουμε σαφὴ τὴν ἔκταση καί τὴν εὐρύτητα τῆς ἑβραϊκῆς ἱστορίας εἶναι ἀπαραίτητο νὰ καθορίσουμε ὑπὸ μορφὴ εἰσαγωγῆς, ὀρισμένους γενικούς ὅσο καί στοιχειώδεις ὅρους.

Ἐχει ἀπὸ πολλοῦ ἀναγνωρισθεῖ ὅτι ὑπάρχει μιά θεμελιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῶν λαῶν ἐκείνων πού ἔχουν ἱστορία — ἱστορικοί — καί τῶν λαῶν χωρὶς ἱστορία — ἀνιστόρητοι. μιά διαφορὰ πού ξεπηδάει μέσα ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς φυσικῆς ἀνισότητος ἀνάμεσα στὰ διάφορα στοιχεῖα πού συνθέτουν τὴν ἀνθρώπινη φυλὴ. Ἀνιστόρητος — εἶναι ἡ ιδιότητα πού ἀποδίδεται σέ λαοὺς πού δέν ἔχουν ἀκόμη ἀποκοπῇ ἢ πού δέν ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ πολὺ ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς πρωτόγονης ἀγριότητος, ὅπως παραδείγματος χάριν

οι βάρβαρες φυλές της 'Ασίας και της 'Αφρικής — οι προϊστορικοί πρόγονοι των Ευρωπαίων — ή οι άφανεϊς και άπαίδευτες φυλές της σημερινής έποχης, όπως οι Τάρταροι και οι Κιργίσιοι. 'Ανιστόρητοι λαοί, συνεπώς, είναι οι παντοειδείς έθνολογικές ομάδες που στερούνται μις χαρακτηριστικής πνευματικής ατομικότητας και που απέτυχαν να επιδείξουν μιá φυσιολογική και ανεξάρτητη ικανότητα για πολιτισμό.

Ό όρος Ιστορικός, από την άλλη πλευρά, αποδίδεται στα έθνη με μιá ένσυνείδητη και πλήρη αντίκειμενικών στόχων Ιστορία, μις κάποιας αίσθητης διάρκειας που προόδευσαν, βήμα προς βήμα, στην ανάπτυξη τους και στη βελτίωση του τρόπου και των περιζωής απόψεων τους: που έχουν επιδείξει κάποια διανοητική παραγωγικότητα και έχουν έκπονήσει κανόνες πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής, κατά τό μάλλον ή ήττον όρθολογικούς. Με δύο λόγια, έθνη που εκπροσωπούν όχι μόνο ζωολογικούς τύπους, αλλά και πνευματικά πρόσωπα.

Θεωρούμενα χρονολογικά, αυτά τά ύψηλότερης βαθμίδος έθνη, διαιρούνται συνήθως σε τρεις όμίλους: (1) οι πλέον αρχαίοι πολιτισμένοι λαοί της 'Ανατολής, όπως οι Κινέζοι, οι 'Ινδοί, οι Αιγύπτιοι και οι Χαλδαίοι: (2) οι αρχαίοι ή κλασσικοί λαοί της Δύσεως, οι 'Ελληνες και οι Ρωμαίοι: και (3) οι σύγχρονοι λαοί, τά πολιτισμένα έθνη της Εύρωπης και της 'Αμερικής της σημερινής έποχης.

Θί πλέον αρχαίοι λαοί της 'Ανατολής, οι όποιοι στάθηκαν «στό κατώφλι της Ιστορίας», υπήρξαν οι πρώτοι κήρυκες μις θρησκευτικής συνειδήσεως και των ήθικων κανόνων. Στα κατά-

βαθα της αρχαιότητας, όταν ή πλειοψηφία των εκπροσώπων του ανθρωπίνου είδους δέν αποτελούσε τίποτε παραπάνω από μιá ιδιότυπη ποικιλία της τάξεως των μαστοφόρων, οι λαοί οι άποκαλούμενοι πλέον αρχαίοι, ανέπτυξαν άνεγνωρισμένες μορφές κοινωνικής ζωής και μιá ποικιλία θεωριών για τή ζωή, σημαντικής αποτελεσματικότητας. Όλοι, όμως, αυτοί οι φορείς πολιτισμού της 'Ανατολής εξαφανίσθηκαν σύντομα από τό πρόσωπο της Ιστορίας. Όρισμένοι από αυτούς (Χαλδαίοι, Φοίνικες και Αιγύπτιοι) με τό πέρασμα του χρόνου ξεχάσθηκαν και τά ύπολείμματά τους άπορροφήθηκαν από άλλους νεώτερους και περισσότερο ζωτικούς λαούς. Άλλοι ('Ινδοί και Πέρσες) υπέπεσαν σε μιá ήμιβάρβαρη κατάσταση και μιá τρίτη τάξη (Κινέζοι) έγκλωβίσθηκαν μέσα στην ίδια την ανάπτυξη τους και παρέμειναν σε σταθερή άκινήσια.

Ό,τι καλύτερο, υπό μορφή πνευματικών κατακτήσεων, είχε να κληροδοτήσει ή 'Ανατολή, κατέστη κτήμα των κλασσικών δυτικών έθνων, των 'Ελλήνων και των Ρωμαίων. Μέσω των δικών τους πνευματικών επιτευγμάτων μεγάλωσαν κατά πολύ την πνευματική κληρονομιά και, έτσι, δημιούργησαν έναν πολύ πιό πολύπλοκο και ποικιλόμορφο πολιτισμό, ό όποιος χρησί-

μευσε σάν τό, ύπόστρωμα για την περαιτέρω ανάπτυξη του μεγαλύτερου τμήματος της ανθρωπότητας. 'Ακόμη, όμως, και αυτά τά κλασσικά έθνη, μόλις εκπληρώθηκε ή Ιστορική άποστολή τους, αναγκάσθηκαν να παραμερίσουν. 'Αφισαν τό πεδίο ελεύθερο για τά νεώτερα έθνη, τά όποια μέχρι τότε δέν είχαν καν αρχίσει την άνοδική τους πορεία προς τίς αρχές ενός πολιτισμού. Τό ένα μετά τό άλλο, τά μέλη της ευρωπαϊκής οικογένειας των έθνων, άρχισαν να εμφανίζονται στην άρένα της Ιστορίας κατά τούς δύο πρώτους αιώνες της χριστιανικής περιόδου. Αυτά αποτελούν τόν πυρήνα του πολιτισμένου τμήματος της ανθρωπότητας, κατά τή σημερινή έποχή.

Έάν τώρα εξετάσουμε αυτήν την παραδεδεγμένη χρονολογική και ταξική ταξινόμηση των έθνων με σκοπό να βρούμε τή θέση που ανήκει στον έβραϊκό λαό, θα αντιμετώπισουμε άμχανία και δυσκολίες, για να καταλήσουμε, τελικά, στο συμπέρασμα ότι ή Ιστορία του δέν είναι δυνατόν να καταταχθεί μέσα στο πλαίσιο της παραπάνω ταξινομήσεως. Σε ποιόν από τούς τρεις αναφερόμενους όμίλους θα μπορούσε να τοποθετηθεί ό έβραϊκός λαός; Θα τόν άποκαλέσουμε σάν ένα από τά πλέον αρχαία, ένα από τά αρχαία ή ένα από τά σύγχρονα έθνη; Είναι φανερό πως θα μπορούσε να διεκδικήσει μιá θέση τόσο υπό την πρώτη περιγραφή, όσο και υπό τή δεύτερη και την τρίτη. Από κοινού με τά πλέον αρχαία έθνη της 'Ανατολής, ό έβραϊκός λαός στάθηκε «στό κατώφλι της Ιστορίας». Υπήρξε σύγχρονος των αρχαιοτέρων πολιτισμένων έθνων, των Αιγυπτίων και των Χαλδαίων. Κατά τούς μακρινούς εκείνους χρόνους γέννησε και διέδωσε μιá οικουμενική θρησκευτική ιδέα, που ύπογράμμιζε ένα ύψηλό κοινωνικό και ήθικό σύστημα, άνώτερο κάθε άλλου παρεμφερούς συστήματος που δημιούργησαν οι σύγχρονοί του 'Ανατολικοί. 'Εξάλλου, μαζί με τούς κλασσικούς 'Ελληνες και

«Ό έβραϊκός λαός είναι αξιόλογος όχι μόνο για την αρχαιότητά του, αλλά άκόμα είναι μοναδικός για τή διάρκειά του, που συνεχίστηκε πάντα, από τίς ρίζες του μέχρι τώρα.

«Η Ιστορία των Έβραίων, που άπλώνεται από τούς πρώτους χρόνους μέχρι τούς τελευταίους, περικλείνει στη διάρκεια της την Ιστορία όλων των Ιστοριών μας».

Πασκάλ, «Σκέψεις»

Ρωμαίους συνθέτουν την περίφημη ιστορική τριάδα, η οποία αναγνωρίζεται, παγκοσμίως, σαν η πηγή όλων των μεγάλων συστημάτων πολιτισμού. Τέλος, μέσα σε συναδελφότητα με άλλα σύγχρονα έθνη, ακολουθεί μία ιστορική ζωή αναρριχώμενος στο μονοπάτι της προόδου χωρίς ανάπαυλα ή διακοπή. "Αν και στερείται της πολιτικής ανεξαρτησίας, συνεχίζει, παρόλε αυτά, να κατέχει μία θέση στον κόσμο της σκέψης σαν μία εύκρινως διακρινόμενη πνευματική προσωπικότητα, σαν μία από τις πλέον δραστήριες και εύφυεις δυνάμεις. Πώς, λοιπόν, θα κατονομάσουμε αυτόν τον πανταχού παρόντα λαό, ο οποίος από την πρώτη στιγμή της ιστορικής του ύπαρξεως μέχρι των ημερών μας σε μία περίοδο τριάντα πέντε εκατονταετηρίδων, συνεχώς αναπτύσσεται; Μποστά σ' αυτόν το Μαθουσάλα των έθνων, η ζωή του οποίου ταυτίζεται σε χρονικό μάκρος με ολόκληρη την ιστορία, πώς θα υπερπηδήσουμε τους αναπόφευκτους φραγμούς μεταξύ των «πλέον αρχαίων» και «αρχαίων», και μεταξύ «αρχαίων» και «συγχρόνων έθνων» — τους μοιραίους φραγμούς που αποτελούν τους σταθμούς στην πορεία των ιστορικών λαών και τους οποίους ο έβραϊκός λαός έχει κατ' επανάληψη υπερπηδήσει;

"Ένας ορισμός του έβραϊκού λαού θα πρέπει να ανταποκρίνεται προς το άθροισμα των ιδεών που εκφράζουν οι ονομασίες των τριών ομίλων: πλέον αρχαίοι, αρχαίοι, και σύγχρονοι. 'Η μόνη ισχύουσα γι' αυτόν περιγραφή είναι «το ιστορικό έθνος όλων των εποχών» μία περιγραφή που απαλύνει την αντίθεση ανάμεσα σ' αυτό και τα άλλα έθνη των σύγχρονων και αρχαίων χρόνων, η ιστορική ύπαρξη των οποίων είτε έσβησε από πολλού είτε άρχισε σε κάποια σχετικά πρόσφατη ημερομηνία. 'Εφόσον δε γίνει αποδεκτό ότι υπάρχουν «ιστορικοί» και «άνιστορήτοι» λαοί, τότε, χωρίς αμφιβολία, ο έβραϊκός λαός δικαιούται να αποκληθεί «ο πλέον

‘Η Θυσία του Πάσχα. (Χαρακτική του E.H. Corbould πάνω σε χάλυβα, από τό βιβλίο *The Holy Bible, Commentary of the Old Testament*, του R. Jamieson, Λονδίνο 1864)

ιστορικός» — *historicismus* — λαός. "Αν συλλάβουμε την παγκόσμια ιστορία σαν ένα κύκλο, τότε, η έβραϊκή ιστορία κατέχει τη θέση της διαμέτρου, της γραμμής εκείνης που διέρχεται μέσα από το κέντρο του, η δε ιστορία κάθε άλλου έθνους εκπροσωπείται από μία άκτινα που διαχωρίζει κάποιο μικρότερο τμήμα της περιφέρειας του κύκλου. 'Η ιστορία του έβραϊκού λαού διατρέχει μέσα από την ιστορία της ανθρωπότητας σαν ένας άξονας, από τον ένα πόλο μέχρι τον άλλο πόλο. Σαν ένα αδιάσπαστο νήμα, διατρέχει μέσα από τον αρχαίο πολιτισμό της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας μέχρι και της σημερινής πολιτισμένης Γαλλίας και Γερμανίας. Οι περιόδοί της μετράνε από χιλιετίες χρόνων.

'Η 'Εβραϊκή ιστορία, συνεπώς, στην έκτασή της ή όρθότερα στην διάρκειά της, αντιπροσωπεύει ένα μοναδικό φαινόμενο. Διακρίνεται από τις πλέον μακροχρόνιες αλληλουχίες γεγονότων που έχουν ποτέ καταγραφεί

στα χρονικά ενός και μόνο λαού. Συνοψίζοντας την ιδιορρυθμία της, θα λέγαμε ότι καλύπτει, όπως ήδη είπαμε, μία περίοδο τριάντα πέντε εκατονταετηρίδων και καθόλη τη μακρά αυτή χρονική διάρκεια είναι αδιάκοπη. Σε κάθε σημείο της πορείας της είναι ζωντανή και τό περιεχόμενό της διαυγές. Και τώρα θα δούμε πώς και σε σχέση με τό περιεχόμενό της διακρίνεται από εξαιρετικά χαρακτηριστικά.

Τό περιεχόμενο της έβραϊκής ιστορίας

'Από απόψεως περιεχομένου ή δομής, η έβραϊκή ιστορία, είναι πολύ γνωστό, διαιρείται σε δύο μέρη. Τό διαχωριστικό σημείο μεταξύ των δύο τμημάτων είναι η στιγμή της ανεπανόρθωτης καταρρεύσεως του έβραϊκού κράτους κάτω από τά πλήγματα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (70 κ.π.)*. Τό πρώτο μέρος ασχολείται με τις περιπέτειες ενός έθνους, τό οποίο, παρόλον ότι συχνά βρέθηκε στο έλεος Ισχυροτέρων εθνών, διατήρησε

τήν κατοχή του εδάφους και της κυβερνήσεώς του και διοικήθηκε μέ τούς δικούς του νόμους. Στο δεύτερο μέρος συναντούμε την Ιστορία ενός λαού χωρίς δική του κυβέρνηση· περισσότερο ακόμη, ενός λαού απογυμνωμένου από κάθε από στοιχείο που έχει σχέση μέ την έννοια του Έθνους και πού, παρόλα αυτά, κατορθώνει νά διατηρήϊ την πνευματική του ένότητα και Ιδιορρυθμία του, πλήρη και αμείωτη.

Μέ την πρώτη ματιά ή Εβραϊκή Ιστορία, κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας, παρουσιάζεται πολύ λίγο διαφορετική από την Ιστορία των άλλων Εθνών. Παρόλο ότι δέν της λείπει τό Ιδιαίτερο χρώμα της, υπάρχουν οι ίδιοι πόλεμοι και έσωτερικές αναταραχές, οι ίδιες πολιτικές επαναστάσεις και διαμάχες δυναστειών, οι ίδιες συγκρούσεις των λαϊκών τάξεων, ή ίδια πολεμική διαμάχη των οικονομικών συμφερόντων. Αυτή είναι μία έπιφανειακή μόνο θεώρηση της Εβραϊκής Ιστορίας.

Έάν εισχωρήσουμε βαθύτερα και εξετάσουμε προσεκτικά τις διάφορες διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα μέσα στους άδυτους χώρους της, διαισθανόμαστε πως ακόμη και κατ' αυτή την πρώτη περίοδο ένυπάρχουν μέσα της τεράστιες διανοητικές δυνάμεις, οίκουμενικοί κανόνες, οι όποιοι θεατά ή άθέατα, καθόρισαν την εξέλιξη των γεγονότων. Μπροστά μας δέν έχουμε μία άπλή πολιτική ή φυλετική όντότητα αλλά έναν, σέ υψηλό βαθμό, «πνευματικό λαό». Η έθνική ανάπτυξη βασίζεται πάνω σέ μία έντελώς διάχυτη θρησκευτική παράδοση, που ζει μέσα στην ψυχή του λαού υπό τη μορφή της Συναϊτικής Άποκαλύψεως, του Νόμου του Μωϋσή.

Μέ αυτή την Ιερή παράδοση,

πού εκφράζει μία φωτισμένη θεωρία της ζωής και έναν σαφή κώδικα ήθικης και κοινωνικής συναναστροφής, σχετίζεται ή Ιδέα της εκλογής του Έβραϊκού λαού και της Ιδιότυπης πνευματικής αποστολής του. «Και σεις θέλετε είσθαι εις έμέ βασιλείον Ιερέων και Έθνος Άγιον» — Τό βιβλικό αυτό έδάφιο δέν άποτελεί παρά μία μεταφορική έκφραση των Ιδανικών της αποστολής αυτής. Μās μεταδίδει την Ιδέα ότι ό Ισραηλιτικός λαός, σάν σύνολο, χωρίς κανένα διαχωρισμό βαθμού και ανεξάρτητα από κάθε κοινωνική διάκριση των άτόμων, καλείται νά καθοδηγήσει τά άλλα Έθνη προς τούς ΰψιστους ήθικούς και θρησκευτικούς κανόνες, και νά Ιεουργήσει γι' αυτούς, τό έκκλησίασμα ούτως είπείν, υπό την Ιδιότητα του Ιερέως.

Αυτό τό ΰψιστο Ιδανικό δέν θά είχε ποτέ κατακτηθεί άν ή άνάπτυξη του Έβραϊκού λαού βάδιζε πάνω σέ πεπατημένες όδούς· εάν, όπως οι Αιγύπτιοι και οι Χαλδαίοι, καθοδηγείτο από μίαν άκαμπτη Ιερατική κάστα, που θά θεωρούσαν τη διαφύλαξη των πνευματικών θησαυρών του Έθνους τό άποκλειστικό προνόμιο της τάξεως τους και θά αγωνίζονταν νά κρατήσουν τις μάζες του λαού σέ πλήρη άγνοια.

Γιά ένα διάστημα επεκράτησε μεταξύ των Έβραίων μία παρόμοια κατάσταση. Οι Ιερείς, οι καταγόμενοι από τόν Άαρών, μαζί μέ τούς ΰπηρέτες του Ναού (τούς Λευίτες) άποτελέσαν μία

‘Η νέα διεύθυνσις του ΚΙΣ

‘Η νέα διεύθυνσις των Γραφείων μας είναι: Κεντρικών ‘Ισραηλιτικών Συμβούλιον, Σουρμελή 2, ‘Αθήναι (109) - Τηλ. 88.39.951.

Ιερατική κάστα και διεδραμάτισαν τό ρόλο των έπισήμων φορέων της θρησκευτικής παραδόσεως. Γρήγορα, όμως, κατά τη νηπιακή κιόλας ηλικία του Έθνους, άναδείχθηκε, παράλληλα μέ αυτή την έπίσημη, άριστοκρατική Ιεραρχία, ένα πολύ πιό Ισχυρό Ιερατείο, μία δημοκρατική άδελφότητα, που έπεδίωξε νά διαφωτίσει όλόκληρο τό Έθνος και νά καλλιεργήσει μέσα στους κόλπους του τις πεποιθήσεις εκείνες που είναι άπαραίτητες γιά την εκπλήρωση μιάς ένσυνείδητης αποστολής.

Οι Προφήτες ΰπήρξαν οι πραγματικοί και οι έντεταλμένοι εκτελεστές της Ιερās έντολής, που ΰπαγόρευε τόν «προσηλυτισμό» όλων των Έβραίων σέ «ένα βασίλειο Ιερέων και ένα Άγιο Έθνος». ‘Η όρ άση τους δέν παραλληλίζεται μέ τίποτα σέ όλη την έκταση της παγκόσμιας Ιστορίας. Αυτοί δέν ήσαν Ιερείς αλλά λαϊκοί διδάσκαλοι και παιδαγωγοί. Διαπνέονταν από τό συναίσθημα νά έμφυσήσουν μέσα σέ κάθε ψυχή μία βαθειά θρησκευτική συνείδηση, νά έξευγενίσουν κάθε καρδιά μέ ήθικά Ιδανικά, νά διαφωτίσουν κάθε άτομο μέ μία σαφή θεωρία της ζωής, νά έμπνεύσουν τό κάθε μέλος του Έθνους μέ ΰψηλά Ιδανικά. Τό έργο τους άφησε τά άποτυπώματά του. Άργά αλλά σταθερά ό Ιδεαλισμός εισχώρησε στο έσώτατο τμήμα της έθνικής ψυχικής συνείδησεως. Αυτή ή συνείδηση Ισχυροποιήθηκε και Ξαπλώθηκε σταδιακά, γιά νά άποκαλυφθεί, Ιδιαίτερα, κατά τά τέλη της πρώτης περιόδου, μετά τη γνωστή ως «βαβυλωνιακή έξορία» κρίση. Χάρις στίς προσπάθειες των Σοφερίμ (Γραφείων), που απέβλεπαν στην ένρύτερη διάδοση των ‘Ιερών Γραφών και που άπετέλεσαν τη συμπλήρωση του έργου των Προφητών, ή πνευματική άπασχόληση κατέστη ένα αναπόσπαστο τμήμα της έθνικής Έβραϊκής ζωής. Κατά τούς τελευταίους αιώνες της πολιτικής του ΰπάρξεως, ό Έβραϊκός λαός έλαβε την όριστική μορφή του· ή δέ πνευματικότητα, που πάντοτε

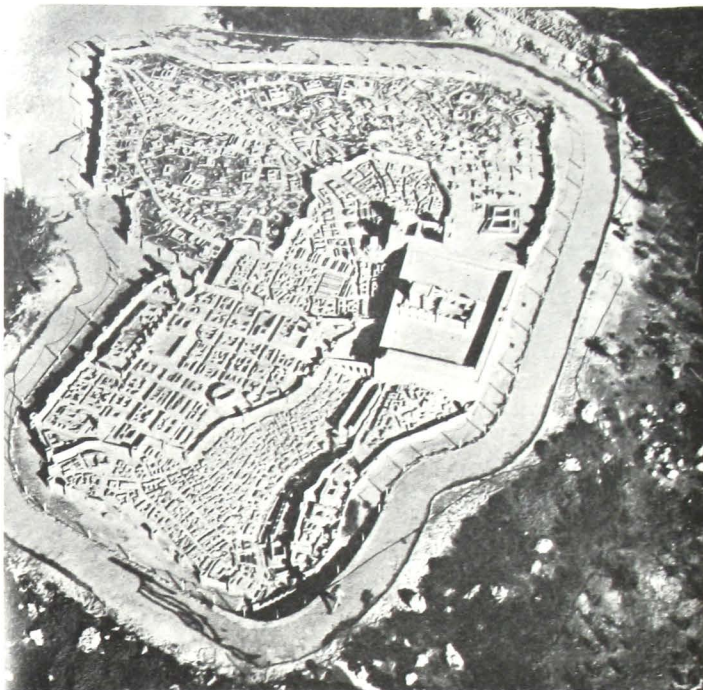

τόν διακρίνει ανάμεσα στά Έθνη, κατέστη τό άδιαφιλονίκητο σημάδι του. Μέσα από τά σπλάχνα του 'Ιουδαϊσμού ξεπήδησε ή θρησκεία πού σέ σύντομο χρονικό διάστημα έκανε τό γύρο του θριάμβου μέσα από όλον τόν άρχαίο κόσμο, μεταμορφώνοντας τίς φυλές τών βαρβάρων σέ πολιτισμένα όντα. Ήταν ή εκπλήρωση τής προφητικής ύποσχέσεως ότι τά Έθνη θά πορευθούν κάτω από τό φώς του 'Ισραήλ.

Ή προορισμός του έβραϊκού έθνους

Τή στιγμή άκριβώς πού ή ίσχύς καί ή γονιμότητα τής έβραϊκής διανοήσεως έφθασε στό σημείο τής μεσουρανήσεως, έλαβε χώρα μιά πολιτική επανάσταση — ή περίοδος τής άστεγης περιπλανήσεως. Φάνηκε ότι ή πρόνοια τής Ιστορίας θέλησε νά διδάξει τόν έβραϊκό λαό ένα τελευταίο δίδαγμα, τό όποιο θά μετέφερε μέ τό διασκορπισμό του στά πέρι τής γής. Φάνηκε νά του λέει: «Τώρα μπορείς νά ξεκινήσεις. Ή χαρακτήρας σου έχει σφυρηλατηθεί 'ικανοποιητικά' δύνασαι νά υπομείνεις καί τίς πιό πικρές κακουχίες. Είσαι έφοδιασμένος μέ μιά άσπείρευτη πηγή ενέργειας καί μπορείς νά έπιζήσεις γιά αιώνες, ακόμη καί χιλιετίες, υπό συνθήκες πού γιά άλλα Έθνη θά σήμαιναν τόν όλεθρο σέ διάστημα μικρότερο του ενός αιώνας. Κράτος, έδάφη, στρατός — τά έξωτερικά γνωρίσματα τής εθνικής δυνάμεως, άποτελούν γιά σένα περιττές πολυτέλειες. Πήγαινε έξω στόν κόσμο νά άποδείξεις ότι ένας λαός μπορεί νά συνεχίσει νά ζει χωρίς αυτά τά γνωρίσματα' άποκλειστικά καί μόνον διά τής Ισχύος του πνεύματος, πού συνενώνει τά εύρύτατα διεσπαρμένα τμήματά του σέ ένα στέρεο οργανισμό!» Καί ό έβραϊκός λαός ξεκίνησε καί τό απέδειξε.

Αυτή ή 'απόδειξη' τήν όποία ό 'Εβραϊσμός έπλήρωσε μέ τό τμήμα δέκα όκτώ αιώνων άπομονώσεως καί δυστυχίας, συνθέτει τό χαρακτηριστικό γνώρι-

'Αναπαράσταση τής 'Ιερουσαλήμ κατά τό 66 κ.π., βάσει άρχαιο-λογικών καί τοπογραφικών στοιχείων του κ. Avi - Yonah.

σμα του δεύτερου μέρους τής έβραϊκής Ιστορίας, τήν περίοδο τής άστεγης περιπλανήσεως. Ξεριζωμένος από τά πολιτικά του έδάφη ή εθνική του ζωή έπιζεί άποκλειστικά στό χώρο τής διανοήσεως. «Νά σκέπτεσαι καί νά υπομείνεις»: αυτή ή φράση κατέστη τό σύνθημα του έβραϊκού λαού, όχι μόνο διότι αναγκάσθηκε σέ αυτό από έξωτερικούς καί άνεξέλεγκτους παράγοντες αλλά, κυρίως, διότι αυτό έξαρτάτο από τήν ίδια τή διάθεση του λαού καί τίς εθνικές του τάσεις. Ή άσυνήθιστη διανοητική δραστηριότητα, πού γέννησε τή Βίβλο καί τά άρχαία γραπτά κείμενα τής πρώτης περιόδου, άποκαλύπτεται, κατά τή δεύτερη περίοδο, στίς έγκυκλοπαιδικές εργασίες τών Ταλμουδιστών, στή θρησκευτική φιλοσοφία του Μεσαίωνα, στό Ραββινισμό, τήν Καμπαλά, τό μυστικισμό καί τίς έπιστήμες. Ή πνευματική πειθαρχία ήταν γιά τόν Έβραίο ό,τι

καί ή στρατιωτική πειθαρχία γιά τά άλλα Έθνη. Ή αξιοσημείωτη μακροζωία του όφείλεται, τολμώ νά πώ, στήν καυστική άλμύρα, μέσα στήν όποία θεραπεύθηκε.

Σ' αυτή τή δεύτερη περίοδο, ή πρωτοτυπία τής έβραϊκής Ιστορίας συνίσταται στό γεγονός ότι είναι ή μόνη Ιστορία άπογυμνωμένη τελείως από κάθε ενεργό πολιτικό στοιχείο. Έδώ δέν υπάρχουν διπλωματικά τεχνάσματα, ούτε πόλεμοι, έκστρατείες, άδίκαιο λόγητες ένοπλες καταπατήσεις επί τών δικαιωμάτων άλλων έθνών. Τίποτε από εκείνα τά στοιχεία πού άποτελούν τό πρωταρχικό — όσο καί μονότονο — περιεχόμενο τών άλλων κεφαλαίων τής παγκόσμιας Ιστορίας. Ή έβραϊκή Ιστορία παρουσιάζει τό χρονικό μιάς πλήρους πνευματικής ζωής, ένα ύπερwon από πίνακες πού άντιπροσωπεύουν τίς εθνικές σκηνές. Μπροστά στά μάτια μας περνά μιά άτέλειωτη σειρά γε-

Ἡ κόρη τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ ἡ ἀγάπη τῆς Σιών γιὰ τὸ λαὸ τῆς. (Χαρακτική τοῦ Cuca Giordano πάνω σέ χάλυβα, Λονδίνο 1964).

γονότων καὶ ἐπιτευγμάτων, ἀπὸ τὸν τομέα τῆς διανοητικῆς προσπάθειας, τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινωνικῆς συνδιαλλαγῆς. Τέλος, μπροστά στὰ μάτια μας ξετυλίγεται τὸ ἀνατριχιαστικὸ δρᾶμα τοῦ ἐβραϊκοῦ μαρτυρίου. Ἄν ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ, ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξη ἐνὸς λαοῦ συνθέτουν τὸν πυρῆνα τῆς ἱστορίας, καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ οἱ πόλεμοι δὲν ἀποτελοῦν παρά τὸ ἐξωτερικὸ κέλυφος αὐτῆς, τότε ἀναντίρρητα, ἡ ἱστορία τῆς ἐβραϊκῆς Διασπορᾶς ἀποτελεῖ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν πυρῆνα. Ἀντίθετα μὲ τὴν ἱστορία τῶν ἄλλων ἐθνῶν δὲν περιγράφει τὶς στιγμιαῖες πράξεις πρὶγκίπων καὶ στρατηγῶν οὔτε τὴν ἐξωτερικὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴ φυσικὴ ἀνδρεία, ἀλλὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς ὁλόκληρου λαοῦ. Προσφέρει μιά συγκλονιστικὴ ἔκφραση τῶν πνευματικῶν ἀγώνων ἐνὸς λαοῦ, στὸ μέτωπο τοῦ ὁποῖου φέγγει τὸ ἀγκαθωτὸ στεφάνι

τοῦ μαρτυρίου. Διαπνέεται ἀπὸ ἓναν ἥρωισμό τοῦ πνεύματος ποῦ ὑπερνικάει τὸν κάθε σωματικὸ πόνον. Μὲ μιά λέξη, ἡ ἐβραϊκὴ ἱστορία εἶναι ἱστορία μετουσιωμένη.

Παρόλα τὰ στοιχεῖα ποῦ ἀνυψώνουν τὴν ἐβραϊκὴ ἱστορία καὶ προσδίδουν σ' αὐτὴ μιά ἰδιότυπη θέση, δὲν εἶναι καθόλου ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν ἐν γένει ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Τουναντίον, εἶναι πολὺ στενὰ συνυφασμένη μὲ τὰ παγκόσμια γεγονότα. Σὰν τὴ διάμετρο τοῦ κύκλου, ἡ ἐβραϊκὴ ἱστορία διατέμνεται, κατ' ἐπανάληψη, ἀπὸ τὶς ἀκτίνες τοῦ ἱστορικοῦ κύκλου. Ἡ τύχη τοῦ ὁδοιπόρου λαοῦ, διασκορπισμένου σέ ὅλες τὶς χώρες τοῦ πολιτισμένου κόσμου, εἶναι ὀργανικά συνδεδεμένη μὲ τὶς τύχες τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν ἐθνῶν καὶ κρατῶν καὶ μὲ τὶς ποικιλόμορφες τάσεις τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως. Ὁ δεσμός ποῦ τὶς ἐνώνει ἔχει δύο ὄψεις: Κατὰ τὶς περιόδους ὅταν οἱ δυνάμεις τοῦ σκότους καὶ τοῦ φαντισμοῦ ὑπερίσχυαν, οἱ Ἑβραῖοι τελοῦσαν ὑπὸ τὴ «φυσικὴ» ἐπιρροή τῶν γειτόνων τους ποῦ ἐκφραζόταν μὲ τὴ μορφὴ διωγμῶν, καταπατήσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συνειδήσεως, ἱεροῦ- ἐξετάσεις καὶ παντοειδοῦς βίας. Κατὰ τὶς περιόδους δὲ ποῦ οἱ δυνάμεις τῆς διαφωτίσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἐπικρατοῦσαν, οἱ Ἑβραῖοι ἔδρασαν ὑπὸ τὴ διανοητικὴ καὶ πολιτιστικὴ προτροπὴ τῶν λαῶν, μετὰ τῶν ὁποίων συνδέονταν στενά. Οἱ στιγμιαῖες παλινδρομήσεις καὶ τὰ ἀντιδραστικὰ κρούσματα δὲν λαμβάνονται ἐδῶ ὑπόψη.

Ἀπὸ τὴ δικιά του πλευρά ὁ Ἑβραῖος ἔκαμε αἰσθητὴ τὴν προσωπικότητά του ἀνάμεσα στὰ ἔθνη μὲ τὴν ἀνεξάρτητη διανοητικὴ δράση του, τὴν περὶ ζωῆς θεωρία του, τὴ λογοτεχνία του, τὴ σταθερότητα τῶν ἰδανικῶν του καὶ τὴν ἐπίμονη καὶ ἰδιότυπη ἱστορικὴ φυσιογνωμία του. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀμοιβαιότητα τῶν σχέσεων ξεπήδησε ἓνα μεγάλο φάσμα ἱστορικῶν γεγονότων καὶ πνευματικῶν τάσεων,

ποῦ καθιστοῦν τὸ παρελθόν τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ ἓνα ὀργανικὸ συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ παρελθόντος ὅλης ἐκείνης τῆς μερίδος τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία συνεισέφερε στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς ἀνθρώπινης σκέψης.

Βλέπουμε, λοιπόν, πῶς, ἀναφορικά μὲ τὸ περιεχόμενο, ἡ ἐβραϊκὴ ἱστορία εἶναι μοναδικὴ καὶ στὰ δύο μέρη της. Κατὰ τὴν πρώτη «ἐθνικὴ» περίοδο ἀποτελεῖ τὴν ἱστορία ἐνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναπτύχθηκε κάτω ἀπὸ ἐξαιρετικὲς συνθήκες καὶ ἀνῆλθε σέ τέτοιο βαθμὸ τελειότητος καὶ γονιμότητος, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ δημιουργία μιάς νέας θρησκευτικῆς περὶ ζωῆς θεωρίας, ἡ ὁποία τελικά ἀπέκτησε παγκόσμια κυριαρχία, δὲν ἐξάντλησε τὰ ἀποθέματά του οὔτε καὶ τερμάτισε τὴ δραστηριότητά του. Ὅχι μόνον συνέχισε νὰ ζεῖ μέσα ἀπὸ τὰ τεράστια ἀποθέματα τῆς πνευματικῆς ἐνεργητικότητός του, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπεξέτεινε. Κατὰ τὸ δεύτερο μέρος, ἀποτελεῖ τὴ διδακτικὴ ἱστορία ἐνὸς διασκορπισμένου, ἀλλὰ ὀργανικά ἐνισχυμένου λαοῦ, χάρις στὰ ἀκλόνητα ἰδανικά τῶν παραδόσεών του. Ἐνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποδέχεται τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν κακουχία μὲ στωικὴ ἡρεμία καὶ ὁ ὁποῖος συνδυάζει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ στωικοῦ μὲ ἐκεῖνα τοῦ ὑποφέροντος. Ἡ ἀφήγηση τοῦ λαοῦ σὰν διδάσκαλου τῆς θρησκείας — εἶναι τὸ περιεχόμενο τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἐβραϊκῆς ἱστορίας. Ἡ περιγραφή τοῦ λαοῦ ὡς στωικοῦ καὶ ὑποφέροντος — εἶναι τὸ περιεχόμενο τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἐβραϊκῆς ἱστορίας.

* Συμμορφούμενοι μὲ τὴν καθιερωμένη καὶ ἀπὸ ὅλους ἀποδεχτὴ ἐβραϊκὴ συνήθεια χρονολογήσεως τῆς πρὸ καὶ μετὰ — χριστιανικῆς περιόδου, ἡ ὁποία ἀποδίδεται διὰ τῶν ὀρων, *Before Common Era* καὶ *Common Era*, θὰ χρησιμοποιοῦμε ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἐξῆς τὴν ἀντίστοιχη ἐλληνικὴ μετάφραση τῶν παραπάνω ὀρων: *Κ.Π.* — κοινὴ περίοδος, *Π.Κ.Π.* — πρὸ κοινῆς περιόδου.

Ο ΕΒΡΑΪΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

(Η επίδραση του ελληνικού κλασικισμού
πάνω στην εβραϊκή σκέψη)

Οι εκστρατείες του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου επηρέασαν βαθειά το έβραϊκόν πνεύμα. Δημιουργήθηκε στο χώρο της Μέσης 'Ανατολής μία νέα πολιτιστική κίνηση γνωστή με τ' όνομα «'Εβραϊκός 'Ελληνισμός» μετά την επάνοδο από την εξορία της Βαβυλώνας, κάτω από την επίδραση του κράτους ελληνικών και ανατολικών Ιδεών, έθιμων και τρόπων ζωής.

Κατά την ελληνιστικήν εποχήν η ελληνική διείσδυση δέν υπήρξε πουθενά στον κόσμο τόσο σημαντική όσο στη Μέση 'Ανατολή. Σ' όλη τή μεσογειακή ακτή της Παλαιστίνης ιδρύθηκαν ελληνικές πόλεις και οι υπάρχουσες χαναναϊκές, φοινικικές και συριακές πόλεις προσέλαβαν όψη απόλυτα ελληνική, όπως π.χ. η Γάζα, η 'Ασκελών, η Γιάμνια, η 'Ιόππη, η Ραμπάτ - 'Αμών ('Αμόν) η Φιλαδέλφεια, η 'Αρμοάβ, η 'Αριούπολη. 'Ο μακεδονικός άποικισμός έπεξετάθηκε από τή Γαλιλαία και τήν περιοχή ανατολικά του 'Ιορδάνη ποταμού (Τραχωνίδα, Βαταναία, Αύρανίτιδα) μέχρι τής Σαμάρειας και άλλες περιοχές της Δυτικής Παλαιστίνης. 'Η δημόσια και ιδιωτική ζωή του πληθυσμού προσαρμόστηκε όλοτετα στα ήθη και στις αντίληψεις των Μακεδόνων. 'Η φιλοσοφία, η δικανική, οι τέχνες και ο άθλητισμός των 'Ελλήνων από τή μεριά, και οι δοξασίες του ελληνικού πάνθεου από τήν άλλη μεριά, κατέκλυσαν τή χώρα. Τό ίδιο συνέβηκε και μέ τά όνόματα των 'Εβραίων. Μιμούμενοι τους άλλους λαούς της Μέσης 'Ανατολής, οι 'Εβραίοι άλλαξαν τά όνόματά τους μέ ελληνικά ταιαύτα ή τά ελληνοποίησαν. 'Ετσι Χονί έγινε Μενέλαος, Ταρφών έγινε Τρύφων, Γεσούα έγινε 'Ισάων ή 'Ιησοῦς κ.ο.κ.

'Η 'Αλεξανδρινή φιλοσοφία προήλθεν από τήν τάση των άφομοιωθέντων τήν ελληνικήν παιδείαν 'Εβραίων της 'Αλεξανδρείας νά έναρμονίσουν τό θεολογικό και ήθικοφιλοσοφικό περιεχόμενο της Βίβλου μέ τήν ελληνική σκέψη. Οι έλληνιστές 'Εβραίοι πίστευαν, γενικά, πώς οι διασημότεροι 'Ελληνες φιλόσοφοι εδίδραξαν τά ίδια πού εδίδαξαν ο Μωϋσής και ότι ή Τόρά

είχε άποκαλυφθή μοναχα στον 'Ισραήλ. 'Ηταν φυσικό συνεπώς, νά δημιουργηθή ή αντίληψη πώς είχαν πάρει τίς Ιδέες τους από τήν Ιερήν εβραϊκή φιλοσοφία.

'Η έπιρροή της ελληνικής φιλοσοφίας επί της σκέψης των 'Αλεξανδρινών 'Εβραίων παρατηρείται από τά μέσα του γ' αιώνα π.Χ., ιδιαίτερα στήν ελληνική μετάφραση της Βίβλου, γνωστής μέ τό όνομα «'Εβδομήκοντα», στό κανονικό βιβλίο «'Εκκλησιαστής», στό άπόκρυφο βιβλίο «'Σοφία Σολομώντος», στήν «'Επιστολή του 'Αριστέα» και σέ άλλα βιβλία. Τίς εβραιοελληνι-

στικές Ιδέες εξέθεσαν, κυρίως, δύο συγγραφείς της εποχής: ο 'Αριστόβουλος (περί τό 150 π.Χ.) και ο Φίλωνας. 'Από τόν πρώτο διασώθηκαν μόλις μερικά τεμάχια. 'Ο Ευσέβιος και άλλοι Χριστιανοί συγγραφείς του αποδίδουν ένα έργο μέ τίτλο: «'Εξήγηση των Μωσαϊκών νόμων», πού ήταν ένα είδος φιλοσοφικού λόγου πάνω στή νομοθεσία του Μωϋσή. Κατά τόν Αριστόβουλο, ή περιπατητική φιλοσοφία είχε τήν πηγή της στήν Τόρά και στους Προφήτες. 'Ηταν μία άλληγορική μέθοδος των έλληνιστών 'Εβραίων και των διαδόχων τους, πού προσπαθούσαν νά

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

'Από άρθρο του κ. Μ. Δραγούμη πάνω στό θέμα της ελληνικής συνέχειας, («Καθημερινή», 22.5.1980), μεταφέρουμε τά παρακάτω:

«Βλέπουμε λοιπόν ήδη τίς όμοιότητες και τή μία μεγάλη διαφορά μεταξύ της ελληνικής και της άλλης εκείνης εύφυστης κουλτούρας σ' αυτή τήν περιοχή του κόσμου, της εβραϊκής.

'Αμφότερες καθιέρωσαν πολύ νωρίς τή μονογαμική οικογένεια πού δημιουργεί έστία, αναπτύσσει τή νοημοσύνη των παιδιών στήν κρίσιμη προσχολική ηλικία και παράγοντας ποιότητα (δηλ. σκεπτομένους εύφυεις ανθρώπους) πλεονεκτεί μακροπρόθεσμα — έναντι της χαλαρής πολυγαμικής οικογένειας πού παράγει άπλως ποσότητα (στρατιώτες). 'Αμφότερες τιμούν τήν παιδεία ως σπουδαίο αγαθό. 'Αμφότερες ένίσχυσαν τήν πολιτιστική τους συνοχή και ταυτότητα αντιμετωπίζοντας τους «άλλους» μέ υπεροψία, ως «βαρβάρους» ή ως μη ανήκοντες στον «περιούσιο λαό». 'Αμφότερες χαρακτηρίζονται από τήν έπιλεκτική έπιμξία των φορέων τους μέ εύφυη και ικανά άτομα από άλλες ανθρώπινες όμάδες, οι 'Ελληνες μέ τό μηχανισμό πού περιγράψαμε και οι 'Εβραίοι μέ μία συνειδητή πολιτική έξωγαμίας, πού διευκολύνθηκε μέ τήν αναγνώριση της εβραϊκής ταυτότητας στήν άπογονή 'Εβραίων γυναικών, ανεξάρτητα του ποίος είναι ο πατέρας. 'Ελληνες και 'Εβραίοι συσώρευσαν στό διάβα των αλώνων ένα σημαντικό «πολιτιστικό κεφάλαιο», τά βγάλαν πέρα μέ κάθε λογής αντίξοότητες και στέκονται σήμερα μόνοι, χωρίς συγγενείς στον κόσμο τουτο (δέν ανήκουν στήν άραβική, τή σλαβική, τή γερμανική, τή σκανδιναβική, τή νεολατινική ή τήν άγγλοσαξονική οίκογένεια).

'Υπάρχει φυσικά μία μεγάλη διαφορά. 'Η ελληνική συνέχεια εξασφαλίστηκε μέσω της γλώσσας. 'Η εβραϊκή συνέχεια εξασφαλίστηκε μέσω μιās οδίακοπης, ισχυρότατης, μη προσηλυτιστικής θρησκείας, πού διαφορίζει τήν εβραϊκή από κάθε άλλη κουλτούρα».

ἐρμηνεύουν τὰ βιβλικά κείμενα μέ σκοπό νά ἀποδειχθῇ ἡ ποθομένη ταυτότητα ἀντιλήψεων. Ἡ κύρια δυσκολία ἔγκειται στούς ἀνθρωπομορφισμούς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀριστόβουλος ὑπῆρξεν ἕνας ἀπό τοὺς πρώτους σοφούς πού προσπάθησαν νά διατυπώσουν μιά φιλοσοφικήν ἀντίληψη τοῦ Ιουδαϊσμοῦ.

Κατά πολὺ σημαντικώτερος ὑπῆρξεν ὁ Φίλωνας τῆς Ἀλεξάνδρειας, τὸ πραγματικὸν δαιμόνιο τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ἔργο ἀντανακλᾷ ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ἐβραϊκοῦ ἑλληνισμοῦ.

Στὴν ἀρχή, ὁ ἑλληνισμός δέν ἀπείλησε ἄμεσα τὴν ἐβραϊκὴ θρησκεία. Ἐπικρατοῦσε τὸ ὀρθόδοξο πνεῦμα τῶν ἐπανακαμψάντων ἀπὸ τὴν ἐξορία τῆς Βαβυλωνίας, πού ἐπιθυμοῦσαν νά διατηρήσουν τὴν ἀγνότητα τῆς ἐβραϊκῆς παράδοσης (Ἑσδρά 10, 11, Νεεμία 9, 2). Τὸ κόμμα τῶν Ἑλληνιστῶν, πού ἰδρύθηκε τότε, καταπολεμήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀσιδαίους (Χασιδίμ = ζηλωτὲς τῆς θρησκείας). Μὲ τον καιρὸ, ὅμως, οὗτοι ἔχασαν ἔδαφος καί, ὅταν ἐξερράγη ἡ ἐπανάσταση τῶν Μακκαβαίων, οἱ Ἀσιδαῖοι ἀποτελοῦσαν μιά μειοψηφία τοῦ λαοῦ. Ἐτσι, στὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνα π.Χ. ἡ τάση πρὸς τὴν ἀφομοίωση μέ τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸν εἶχεν ἐπεκταθῇ σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις τῆς Παλαιστίνης, καὶ μέχρι τοῦ ιερατείου καὶ τῆς τάξης τῶν λογίων, καίτοι τοῦτο σήμαινε εἰσαγωγή τοῦ εἰδωλολατρικοῦ συγκριτισμοῦ στὰ θρησκευτικὰ θέματα.

Ὁ πρῶτος ἀρχιερέας πού ἀγκάλιασε ἀνοικτὰ τὸν ἑλληνισμὸν ἦταν ὁ Ἰάσων, ὁ ὁποῖος ἔπεισε τὸ βασιλεῖα τῆς Συρίας Ἀντίοχο τὸν Ἐπιφανῆ νά ἀπολύσῃ τὸν ἀρχιερέα Ἡνία (174) καὶ νά τὸν διορίσῃ στὴ θέση του. Μόλις ὁ Ἰάσωνας ἔγινε ἀρχιερέας, ἀνέλαβε νά εἰσαγάγῃ στὴ χώρα ἐλληνικοὺς τρόπους, γυμναστήρια, πάλαι, κλπ., μέ τὴ συμμετοχὴ καὶ ἱερέων. Σέ ὠρισμένες εὐκαιρίες προέβη καὶ στὴν προσφορὰ θυσιῶν στὸν Ἡρακλῆ, θεότητα προστάτιδα τοῦ ἀθλητισμοῦ τῆς Τύρου. Ὁ Μενέλαος, πού τὸ 171, ἐκτόπισε τὸν Ἰάσωνα, προχώρησε περισσότερο ἀκόμα καὶ εἰσήγαγε τὴν εἰδωλολατρεῖα στὴν Ἱερουσαλὴμ.

Ὅταν ὁ Ἀλκιμος διορίστηκε ἀρχιερέας ἀπὸ τὸ βασιλεῖα Δημήτριο, τὸ

162, οἱ Ἀσιδαῖοι ἔλπιζαν ὅτι θ' ἀκολουθοῦσε μιά πὺ ἐβραϊκὴ γραμμὴ, ἀλλὰ ξεσκεπάστηκε ὅταν ἐξετέλεσε πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς.

Οἱ νίκες τῶν Μακκαβαίων καὶ ἡ ἵδρυση τῆς δυναστείας τῶν Ἀσμοναίων (141 - 37 π.Χ.), ἀνέστειλε προσωρινά τὴν πρόοδο τῆς εἰδωλολατρείας. Τὰ ἐλληνικὰ ἔθιμα καὶ οἱ ἐλληνικὲς μελέτες ἀπηγορεύθησαν, ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται πὺς ὑπῆρξε μιά ἀπλὴ ἀντίδραση στὴν προσπάθεια τοῦ Ἀντίοχου τοῦ Ἐπιφανοῦς νά ἐπεκτείνῃ καὶ στὴν Ἰουδαία τὶς εἰδωλολατρικὲς δοξασιεῖς. Οἱ Ἀσμοναῖοι Ἀριστόβουλος καὶ Ἰωάννης Ὑρκανός Β' (64), καίτοι ἀρχηγοὶ ἀντίθετων κομμάτων, συμπάθουσιν, καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δέ, τὸν ἑλληνισμὸν, ὁ ὁποῖος θριάμβευσε στὴν Ἰουδαία μέ τὴν ἀνοδο τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἰδουμαίου στὸ θρόνον (37 - 4 π.Χ.). Ὁ Ἡρώδης καυχόταν πὺς ἦταν περισσότερο Ἑλληνας παρὰ Περσῆς.

Τὰ μνημεῖα τῆς ἡρωϊκῆς περιόδου εἶναι ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Καισάρειας (Σεβάστειας) στὴ Σαμάρεια, πού ὀνομάστηκε ἔτσι πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἡ ἀνέγερσις ἑνὸς θεάτρου, ἑνὸς ἀμφιθέατρου, ἑνὸς ἱπποδρόμου καί, ἰδιαίτερα, ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅπου ἡ ἐπιγραφή πού ἀπαγόρευε στοὺς ξένους νά προχωρήσουν πέρα κάποιου ὁρίου, ἦταν γραμμένη ἐλληνικῶς.

Ὁ ἐβραϊκὸς ἑλληνισμὸς ἀναπτύχθηκε μέ μεγαλύτερη ἐλευθερίαν στὴν Ἀλεξάνδρεια, γιατί ἐκεῖ δέν συνήνησε τὰ ἐμπόδια ἐθνικῆς φύσεως πού συναντοῦσε στὴ μητέρα — πατρίδα. Ἐκεῖ πού ὁ ἐβραϊκὸς ἑλληνισμὸς βρῆκε μιά διαρκέστερη ἔκφραση, ἦταν ἡ φιλολογία. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπὶρροή διαφαίνεται στίς «Παροιμίαις», στὴ γνωστικὴ ἑρμηνεία τῆς σοφίας σάν κάτι πού «προϋπῆρχε στὴ γῆ» (8,22 - 23), σέ διάφορα χωρία περὶ παγκοσμιότητος τοῦ ἐβραϊκοῦ πνεύματος, πού συναντοῦμε στὸ «Δεύτερο - Ἡσαΐα» καὶ στὸν «Ἐκκλησιαστή», καὶ πού εἶναι ἀντιλήψεις στωϊκῆς καὶ ἐπικουρικῆς. Διάφορα μέρη τοῦ βιβλίου τοῦ «Δανιήλ» πού γράφηκε τὴν ἐποχὴ τῶν Μακκαβαίων, ὀρισμένα ἀπόκρυφα καὶ ψευδοεπίγραφα θεωροῦνται ἐπίσης ἐλληνικῆς ἐμπνευσεως.

Ὅταν ἔγινε διεθνὴς γλῶσσα ἡ ἐλληνικὴ, ἐξετόπισε τὴν ἐβραϊκὴ καὶ τὴν ἀ-

ραμαϊκὴν στὴν ἐβραϊκὴν φιλολογία, ἀλλὰ πῆρε πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς γλῶσσες, πράγμα πού τὴν κατέστησε ἀκατανόητη γιὰ τοὺς αὐθεντικούς «Ἑλληνας». Τέτοια ἦταν ἡ γλῶσσα τῆς μετάφρασης τῆς Βίβλου γνωστῆς μέ τ' ὄνομα «Ἐβδομήκοντα», πού ἔγινε τὸν τρίτο αἰῶνα π.Χ., τῶν ἔργων τοῦ Ἑβραίου φιλοσόφου Φίλωνος τῆς Ἀλεξάνδρειας (γεν. τὸ 20 π.Χ.) καὶ τοῦ Ἑβραίου ἱστοριογράφου Φλαβίου Ἰώσηπου (37 - 95), τῶν σπουδαιότερων αὐτῶν μαρτύρων τοῦ ἐβραϊκοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐνα ἐνδιαφέρον ἐγγράφον αὐτῆς τῆς τάξης, εἶναι καὶ ἡ «Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέα».

Ἄλλοι Ἑβραῖοι ἑλληνιστὲς ἦσαν οἱ ἱστορικοὶ Δημήτριος, σύγχρονος τοῦ Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου, (285 - 247) συγγραφέας ἑνὸς βιβλίου γιὰ τοὺς Ἑβραίους βασιλεῖς· Εὐδόλεμος, Παλαιστίνιος τῆς ἐποχῆς τῶν Μακκαβαίων, πού συνέγραψε ἕνα πρόμοιο ἔργο· Ἀρτάπανος τῆς Ἀλεξάνδρειας (β' αἰ. μ.Χ.) πού ἔγραψε ἕνα ἔργο γιὰ τὸ «Μωϋσῆ», στὸ ὁποῖον ὁ Ἑβραῖος νομοθέτης παρουσιάζεται σάν διδάσκαλος τοῦ Ὁρφέα καὶ συνδημιουργὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁ Ἰάσωνας τῆς Κυρήνης, συγγραφέας τοῦ πρωτότυπου καὶ πὺς ἐκτεταμένου κειμένου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν Μακκαβαίων· ὁ φιλόσοφος Ἀριστόβουλος, ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, τοῦ β' αἰῶνα, πού υποστήριξε πὺς τὰ πρότυπα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοῦ Πλάτωνα θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, συνέγραψε ἕνα φιλοσοφικὸν σχόλιον τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας, καὶ οἱ ἀνώνυμοι συγγραφεῖς τῆς «Σοφίας Σολομώντος» τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν Μακκαβαίων (α' αἰ. μ.Χ.)· οἱ ἐπικοὶ καὶ δραματικοὶ ποιητὲς Φίλωνος Ὁραχαιοτέρου, πού ἔγραψε ἕνα ποίημα γιὰ τὴν Σιών, Θεόδοτος, συγγραφέας τοῦ «Ἰακώβ στὴ Συχέμ», Ἰεζεκιήλ τῆς Ἀλεξάνδρειας (β' αἰῶν. π.Χ.), τοῦ ὁποῖου ἡ ἔμμετρη τραγωδία «Ἐξαγωγή» ἐξιστορεῖ τὴν Ἐξοδὸν τῆς Αἰγύπτου, ὁ ψευδο — Ἐκαταῖος ὁ Ἀβδηρίτης, συγγραφέας ἑνὸς πανηγυρικοῦ τῆς εὐσέβειας μέ τὸν τίτλον «Ἐπὶ Ἀβραάμ», οἱ ἠθικολόγοι τῶν Σιβυλλικῶν Χρησμών (140 π.Χ. - 80 μ.Χ.), ὁ προσήλυτος Ἀκύλας πού, στὴ μετάφραση τοῦ στὴν ἐλληνικὴν τῆς Βίβλου, προσπάθησε ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἁγία Γραφὴ ἀπὸ κάθε ἐλληνικὴν ἐπίδραση, ἀκολουθώντας πιστὰ τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον.

Ὁ ἐβραϊκὸς ἑλληνισμὸς παρήκμασε στὴν Παλαιστίνην μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ (70 μ.Χ.) καὶ τὸν ἐξανδραποδισμό τῶν Ἑβραίων, καὶ ὅταν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνίσχυσης τῆς θρησκείας ὠδήγησε

ΜΕ ΑΠΟΤΡΟΠΙΑΣΜΟ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

Τὸ ὄρθρο τοῦ περασμένου τεύχους μας, μέ τὸν παραπάνω τίτλο, ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν γνωστὸ λογοτέχνη κ. ΤΑΣΟ ΖΑΠΠΑ. Τὸ ὄνομά του παραλείφθηκε ἀπὸ τυπογραφικὴ ἀβλεψία.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

«Οἱ Ἕλληνες εἶναι, μαζί μέ τούς Ἑβραίους, ἡ φυλή μέ τή μεγαλύτερη κλίση πρὸς τήν πολιτική. Ὅσο ἀπελπιστική καί ἄν εἶναι ἡ κατάστασή τους, ὅσο σοβαρό κίνδυνο κι ἄν διατρέχει ἡ χώρα τους, μένουν πάντα διαιρεμένοι σέ πολυάριθμα κόμματα, μέ πολυάριθμους ἀρχηγούς πού ἀντιμάχονται μεταξύ τους μέ πείσμα. Λέγεται — καί πολύ σωστά — πῶς δπου ὑπάρχουν τρεῖς Ἑβραῖοι μπορεῖ κανεῖς νά βρεῖ δυό πρωθυπουργούς καί ἓναν ἀρχηγό τῆς ἀντιπολιτεύσεως· τό ἴδιο ἰσχύει καί γι' αὐτήν τήν ἀρχαία καί φημισμένη φυλή, τῆς ὁποίας ὁ ἀγώνας γιά τήν ὑπάρξη, γεμάτος θύελλες καί χωρίς τέλος, φτάνει ὡς τίς πρῶτες καταβολές τῆς ἀνθρωπίνης σκέψης. Καί οἱ δυό, περισσότερο ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλον, ἔβαλαν στόν κόσμο τήν ἔντονη σφραγίδα τους. Καί οἱ δυό ἐδείξαν μιάν ἱκανότητα ἐπιβίωσης παρά τούς διαρκεῖς κινδύνους καί τούς κατατρεγμούς ἀπό ξένους κατακτητές, μιά ἱκανότητα πού δέν ἀντισταθμίζεται παρά μέ τή δυνατότητά τους νά συντηροῦν αἰώνια διαφωνίες, μνησικακίες καί ἐμφύλιες ἐριδές. Οἱ χιλιετηρίδες δέν ἄλλαξαν τίποτα ἀπό τό χαρακτήρα τους καί δέν λιγότεψαν οὔτε τίς συμφορές τους οὔτε τή ζωητικότητα τους. Οἱ δύο φυλές ἐπέζησαν παρά τήν ἐχθρότητα τοῦ κόσμου ἀπέναντί τους καί παρά τό κακό πού κατόρθωσαν νά κάνουν στούς ἑαυτούς τους· καί καθεμιά τους μᾶς μεταβίβασε, μέ τόν τρόπο της, τήν κληρονομία τῆς ἰδιοφυΐας καί τῆς σοφίας τους. Δέν ὑπάρχουν ἄλλες δυό πόλεις πού νά βάρυναν τόσο στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας ὅσο ἡ Ἀθήνα καί ἡ Ἱερουσαλήμ. Τό μήνυμα πού μᾶς μετέδωσαν στή θρησκεία, στή φιλοσοφία καί στήν τέχνη, χρησίμεψε σάν φάρος γιά τή σύγχρονη πίστη καί κουλτούρα. Παρά τήν ξένη κυριαρχία αἰώνων, πού συνοδεύτηκε ἀπό ἀφάνταστη καταπίεση, ἀποτελοῦν ἀκόμα στό σημερινό κόσμο κοινότητες καί δυνάμεις γεμάτες ζωή καί δράση, πού καυγαδίζουν στό ἐσωτερικό τους μέ ἀκόρεστη διάθεση. Σέ ὅ,τι μέ ἀφορᾷ, πάντα πῆρα τό μέρος τους· καί πιστεύω στήν ἀκατάβλητη δύναμή τους νά ἐπιβιώσουν, παρ' ὅλες τίς ἐμφύλιες ἐριδές τους, μέσα στήν παγκόσμια δίνη πού ἀπειλεῖ νά τίς καταπιεῖ».

(«Ἀπομνημονεύματα», τ. V, βιβλ. 2, σ. 213 - 214).

στην ἀπαλλαγὴ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπὸ κάθε ξένην ἐπίδραση, στή δὲ Διασπορά, ὅταν τὸ Ἰσλάμ διέδωσε, διὰ τῶν πολέμων τοῦ τὴν παιδεία τοῦ καὶ τὴν ἀραβικὴ γλῶσσα.

Ὁ Φίλωνας, ὅπως λέμε παραπάνω, ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους ἐκπρόσωπους τοῦ ἐλληνικοῦ ἑβραϊσμοῦ. Γεννήθηκε περὶ τὸ 20 π.Χ. στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ πέθανε μετὰ τὸ 40 μ.Χ. Οἱ λίγες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ βγαίνουν ἀπὸ τὰ ἰδικὰ τοῦ συγγράμματα καὶ ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Φλάβιου Ἰώσηπου «Ἀρχαιολογικά». Στὸ βιβλίον τοῦ «Ἐπιτροπὴ στὸν Γάϊο», ὁ Φίλωνας ἔκαμε μίαν ἔκθεση μέ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀποστολῆς τοῦ στὸν αὐτοκράτορα Καλιγούλα, τὸ 40 μ.Χ. γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπέμβασὴ τοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων τῆς Ἀλεξάνδρειας, πού ἀντιμετώπιζαν τὴν ἐχθρὰ τῶν ἄλλων κατοικῶν τῆς αἰγυπτιακῆς μεγαλουπόλεως.

Ἡ σκέψη τοῦ Φίλωνα ἀντλήθηκε ἀπὸ τρεῖς πηγές: τὴ Βίβλο, τὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἑβραϊκὴ λαογραφία. Εἶναι ἓνα κράμα τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνα, τῶν Στωϊκῶν, τῶν Πυθαγορείων, τῶν Γνωστικῶν καὶ τοῦ μωσαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ. Δέν εἶχε, ὅπως φαίνεται, βαθεῖα γνῶση τῆς ἑβραϊκῆς φιλολογίας καὶ τὰ ἑβραϊκὰ κείμενα πού χρησιμοποίησε, ἦταν ἢ μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα τῆς Βίβλου.

Ἡ μελέτῃ ἀπὸ αὐτὸν τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ρητόρων καὶ ποιητῶν, οἱ ἰδιωματισμοὶ στὴ γλῶσσα πού χρησιμοποίησε καὶ ἡ φρασεολογία του, ἔθεσαν μίαν ἀνεξίτηλη σφραγίδα στὸν τρόπο τοῦ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ στὸ ὕφος του. Στὰ ἔργα του ἀναφέρει πληθὺς ἐπικούς καὶ δραματικούς ποιητές. Ἐξέφρασε τὴ γνῶμη πῶς ἡ ὕστατη ἀλήθεια εἶναι προσιτὴ μόνον ἀσέ κείνους πού κατέχουν μίαν ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωση. Ἡ ἀλληγορικὴ μέθοδος τοῦ ἐρμηνείας καὶ οἱ ἰδέες του γιὰ τὸ Λόγο, σάν κύριο μέσο διακυβέρνησης τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ Θεό, ἀποτελοῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς σκέψης του. Ὁ Φίλωνας προετοίμασε τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐξήγηση τῶν βιβλικῶν κειμένων μέ τέτοιον τρόπο, πού νὰ συμπίπτουν μέ τίς φιλοσοφικὰς ἰδέας ἀντίθετες μέ τὴν φαινομενικὴν τους οὐσία. Ἡ ἠθικοφιλοσοφία καὶ οἱ ἀλληγορίες του βασίζονται στὴν ἠθικοφιλοσοφία τῶν Στωϊκῶν. Χρησιμοποίησε τὴ φιλοσοφία του γιὰ νὰ ὑπερασπισθῇ καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τίς θρησκευτικὰς ἀλήθειες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἡ φιλοσοφία, γι' αὐτόν, ἦταν ἓνα βοηθητικὸ μέσο γιὰ νὰ φτάσουμε στὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτόν, ἡ ὕλη ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀκαθαρσίας καὶ τοῦ κακοῦ. Ἀναγκάστηκε, γιὰ τοῦτο, νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐπαφὴ τῆς θεότητος μ' αὐτὴν μέ τὴν παρεμβολὴ ἀγγέλων στὴς

θεϊκὰς πράξεις. Ἀντιλαμβανόταν τίς θεϊκὰς δυνάμεις σάν τύπους τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων. Τὶς ἀντιλήψεις αὐτὰς τίς πῆρε, μέρος ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία καὶ μέρος ἀπὸ τοὺς στωϊκοὺς. Ἐφῆρμοςε τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνεία πού ἀπαιτοῦσε κάποιο φιλοσοφικὸ συλλογισμό, ἀκόμα καὶ στὸ «προπατορικὸν ἁμάρτημα», θεωρώντας τὸ φίδι σάν σύμβολο τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν παθῶν. Χρησιμοποίησε καὶ τὴν εἰδωλωλατρικὴν ἀντίληψη τῶν δαιμόνων. Μέ τὴν ἀντίληψή του τῶν Ἀγγέλων (γιὰ νὰ διευκολυνθῇ στὴν ἐξήγηση τῆς θεϊκῆς δυνάμεις), ὁ Φίλωνας ἔφθασε στὴν πρὸς ἐνδιαφέρουσα θεωρία τοῦ τοῦ Λόγου, λέξη μέ τὴν ὁποία ἐξέφραζε τὸ σύνολο τῶν ἀγγέλων, πραγματευομένων σάν ἓναν μόνο. Στὴ θεωρία αὕτη, ἐπηρεάστηκε

ἀπὸ τὸν Ἡράκλειτο, ἀπὸ τοὺς στωϊκοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς.

Ὁ Φίλωνας συνέγραψε καὶ ἓνα ἔργο γιὰ τὸ Μωϋσῆ καὶ τὴ νομοθεσία του, ποὺ περιέχει καὶ τίς βιογραφίες τῶν Πατριαρχῶν. Πολλὰ ἔργα τοῦ Φίλωνας πού ἀναφέρονται στὴν ἱστορία τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ τοῦ Σοῦρερ, ἔχουν χαθῇ.

Γιὰ νὰ κλείσουμε θ' ἀναφέρουμε πῶς τὰ Εὐαγγέλια καί, γενικὰ, ἡ Καινὴ Διαθήκη πρέπει νὰ θεωροῦνται σάν φιλοσοφικὴ ἑβραϊκὴ παραγωγή. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἱεροδιδασκάλους πού τὴ συνέγραψαν ἦσαν Ἑβραῖοι πού ἀγκάλιασαν τὴ νέα θρησκεία καὶ ἡ ἐπιρροή τῆς ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας ἐπ' αὐτῆς εἶναι καταφανής.

Η ΣΚΗΝΟΠΗΓΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Ίστορικό σημείωμα του Ν. Σφενδόνη

Είς ὄλον τόν κόσμον, ὅπου ὑπάρχουν Ἰσραηλῖται, γιορτάζουν τήν ἀνάμνησιν τῆς σκηνοπηγίας μεγαλοπρεπῶς.

Εἰς τήν Θεσσαλονίκην ἰδιαίτερως, ἐπὶ τέσσερες αἰῶνες, ἀπό τοῦ 16ου αἰῶνος μέχρι τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 20 αἰῶνος, μέ τήν ἀνεξιθρησκεΐαν, τήν ὁποίαν εἶχαν παραχωρήσει καί εἰς αὐτούς οἱ Τοῦρκοι, ἐτέλουν ἐν πάσῃ ἐπιπομερείᾳ τὰ ἔθιμά των.

Ἐνθυμοῦμαι, παιδί ἀκόμα, τίς τελευταῖες γιορτές τῶν Ἑβραίων στή Θεσσαλονίκη, κατά τίς μέρες τοῦ Σεπτεμβρίου. Καί τῆς κόφιας καί οἱ Ἑβραῖοι μέ τούς τζουμπέδες, ἔδιδαν ἰδιαίτερο τόνο στή συνοικία πού γιόρταζε. Καί τὰ μπαλκόνια ἤ οἱ τaráτσες καί οἱ αὐλές, μέ τὰ καλαμένα τσαρντάκια, τραβοῦσαν πολύ κόσμον ἐπισκεπτῶν μέσα στό ὀκταήμερο αὐτό. Ὁ μέγας αὐτός δρόμος, ἀπό τούς μεγαλύτερους τῆς Θεσσαλονίκης, ἦταν ὁλος σχεδόν κατωκημένος ἀπό Ἑβραίους. Καί μάλιστα πολύ λίγους ἀπό τή λαϊκή τάξη. Τά περισσότερα σπίτια ἦταν πλουσίων Ἑβραίων. Ὁλος ὁ δρόμος αὐτός ἐχάθηκε μετά τό νέο σχέδιο τοῦ Ἐμπράρ, διότι ἡ πυρκαϊά τοῦ 1917 εἶχε φθάσει μέχρι τῆς σημερινῆς νέας Παναγίας.

Πολύ ἐνδιαφέρουσα ἦταν ἡ θρησκευτική τελετή πού γινόταν στίς διάφορες χάβρες, κατά τό Σάββατον, τό ὁποῖον συμπεριλαμβάνετο εἰς τό ὀκταήμερον τῆς σκηνοπηγίας.

Οἱ ἱερεῖς, μετά τήν ἐ-

Τά τέσσερα εἶδη φυτῶν (κλάδος φοινικιάς, κλάδοι Ἰτιάς καί μυρτιάς, καθῶς καί τό κίτρο), πού ἀπαρτίζουν τό Λουλάβ.

Εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐξόδου των ἀπό τήν Αἴγυπτον καί τῆς σκηνοπηγίας των εἰς τήν ἔρημον κατέταξαν οἱ Πατέρες τῆς Θρησκείας τῶν Ἑβραίων τήν ἀπελευθέρωσιν των ὡς ἕνα ἀπό τά πλέον ἱστορικά γεγονότα τοῦ βίου τῶν Ἑβραίων. Γι' αὐτό ἡ γιορτή τῆς σκηνοπηγίας εἶχε πάντοτε θέλητρα ἑορτασμοῦ ἀπό τά καλύτερα τῆς χρονιάς. Συνδυσασμένη μέ τόν ὠραῖον καιρόν τῶν πρώτων ἐβδομάδων τοῦ φθινοπώρου ἐκάστου ἔτους, εἰς ἐποχὴν κατά τήν ὁποίαν μποροῦν νά μένουν ὅλες τίς ἡμέρες τοῦ ἑορτασμοῦ — καί τις νύχτες ἀκόμα — στό ὑπαιθρο, ἐδημιούργησαν πανηγυρικές μέρες καί νύχτες μέ πολλές ἀπολαύσεις ἀλλά καί μέ δόσιν ρομαντισμοῦ καί ποιήσεων.

πίσημον τελετήν τῆς ἡμέρας, ἀναγινώσκουν τήν πεντάτευχον, διά νά ἀρχίσῃ καί πάλιν ἡ ἀνάγνωσις, διά τό νέον ἔτος, ἀρχομένη ἀπό τήν νέεσιν.

Εἰς κάθε συναγωγὴν ὀρίζονται δύο «Νυμφῖοι» τῆς Βίβλου. Ὁ ἕνας διά τήν παλαιάν πεντάτευχον (Τορά) καί ὁ ἄλλος διά τήν νέαν, τοῦ καινούργιου χρόνου. Ἡ τιμὴ εἶναι μεγάλῃ διά τούς νυμφίους. Ὑμνοὶ χαρούμενοι ἀναγγέλλουν τόν διορισμόν τῶν νυμφίων καί τό ἐκκλησίασμα τῆς χάβρας ραίνει μέ κουφέτα τούς εὐτυχεῖς αὐτούς ἐκλεκτοὺς τῆς ἐκκλησίας.

Τόσον μέγα θεωρεῖται τό ἀξίωμα αὐτό τό ὁποῖον διαρκεῖ ἐπὶ ἕν ἔτος, ὥστε εἰς τά σπίτια των οἱ νυμφῖοι δέχονται συγχαρητήριους ἐπισκέψεις καί κερνοῦν κουφέτα, ἄλλα γλυκά καί ποτά, ὡς νά πρόκειται περὶ κανονικοῦ γάμου.

Ὅπως δέ εἶπα καί παρὰπάνω πολλοὶ Χριστιανοί, καί Τοῦρκοι ἀκόμη, ἐπεσκέπτοντο τά ἑορτάζοντα σπίτια τῶν νυμφίων καί τῶν ἄλλων ἑορταζόντων ἀπλῶς τήν σκηνοπηγίαν Ἑβραίων, ὅπως καί ἦταν καί οἱ τελευταῖες γιορτές τῶν Ἑβραίων, μέ ὅλη τήν ἀνεσιν τῆς τελετουργίας των. Μέ τήν ἀπελευθέρωσιν ἐκόπησαν οἱ πανηγυρισμοὶ τῆς σκηνοπηγίας, ὅχι ἀπὸ ἀπαγόρευση τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν, ἀλλά ἀπὸ αὐτήν, τήν ἀλλαγὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν ἀπὸ τά μεγάλα καί ἱστορικά γεγονότα τά ὁποῖα ἀκολούθησαν ὕστερα ἀπὸ τό 1912. Ὁ ἐλληνοβουλγα-

ρικός πόλεμος εις τὰ 1913, ὁ ἀκολουθήσας Α' παγκόσμιος πόλεμος, εις τὸν ὁποῖον ἡ Θεσσαλονίκη ἔδωσε τὴν συμμετοχὴν της καὶ ἡ ἀνακατάταξις τοῦ πληθυσμοῦ στὰ 1922, ἀφῆρσαν, φυσιολογικά, τὴν ἄνεσιν μέ τὴν ὁποῖαν θὰ μπορούσαν νὰ γιορτάζουν, ὄχι μόνον οἱ Ἰσραηλῖται, ἀλλὰ καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀκόμα, μέ τίς ἴδιες συνθήκες, τίς πάνδημες γιορτές των. Ἡ κοινωνικὴ μορφή τῆς πόλεως τοῦ Θερμαϊκοῦ ἄλλαξε ὄψη. Φυσικὸν ἦταν νὰ τροποποιηθοῦν πολλὰ ἤθη καὶ ἔθιμα. "Εθιμα ὡραῖα. "Εθιμα ὅμως πού δέν λησμονοῦνται. Διότι μέσα στὰ στενά ὄρια τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1910, κοινωνικῶς, ἦταν πολὺ συνδεδεμένοι Ἕλληνες, Τοῦρκοι καὶ Ἑβραῖοι. Μὲ ἀλληλοσεβασμὸν πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐθίμων τῆς θρησκείας κάθε φυλῆς. Εἰς σημεῖον ὥστε νὰ συνορτάζουν πολλές φορές οἱ τρεῖς ἐθνότητες καὶ νὰ ἀνταλλάσσουν ἐπισκέψεις καὶ δῶρα στὶς γιορτές αὐτές.

Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸ τῆς γιορτῆς τῆς σκηνοπηγίας εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ἦταν ὁ στολισμὸς τῶν σπιτιῶν τῶν Ἑβραίων μέ καλάμια.

Ἀπὸ ἐβδομάδες, ἐνωρίτερα, ἐφρόντιζαν οἱ μέλλοντες νὰ ἐορτάσουν, νὰ προμηθευθοῦν ἀφθονα καλάμια ἀπὸ τὰ γύρω χωριά τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλὰ καὶ οἱ χωρικοὶ ἤξεραν τίς ἡμέρες πού χρειάζονται τὰ καλάμια καὶ πλημμύριζαν τὴν ἀγορὰ μέ τὰ κάρρα των, τίς σοῦστες καὶ τὰ ὑποζύγια των. Γέμιζαν οἱ αὐλές τῶν σπιτιῶν τῶν Ἑβραίων ἀπὸ στίβες κα-

Ἀσημένια
θήκη γιά
τὰ ἔτρογκίμ.

λαμιῶν καὶ λίγες μέρες πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἑορτασμοῦ, μέ τίς εὐχές τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἀρχίζε ἡ τοποθέτησις τῶν καλαμιῶν γιά τὴ δημιουργία τσαρντακιῶν. Ἡ προτίμησις τῶν πανηγυριζόντων ἦταν οἱ ταραάτσες. Ἐκεῖ ἐστήνονταν τὰ τσαρντάκια ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον.

"Ὅσοι δέν εἶχαν ταραάτσες, τὰ ἔστηναν στὶς αὐλές των καὶ ἂν δέν εἶχαν καὶ αὐλές, ἐσκέπαζαν καὶ ἐστόλιζαν μέ τὰ τσαρντάκια κάποιο μπαλκόνι. Δέν ἐννοοῦσαν νὰ γιορτάσουν χωρὶς νὰ βρεθοῦν κάτω ἀπὸ ἕνα στέγασμα καλαμιῶν. "Ὅπως ἐμεῖς δέν καταλαβαίνομε Πάσχα χωρὶς

κόκκινο αὐγὸ, ἔτσι οἱ Ἑβραῖοι δέν καταλάβαιναν «Σκηνοπηγία» χωρὶς καλάμια. Καὶ ὄχι μόνον ὁ ἀπλὸς λαός. Καὶ οἱ πλούσιοι Ἑβραῖοι, ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἐπικοινωνία προσωπικὴ μέ τὴν Εὐρώπην, ὡς ἔμποροι καὶ ἐπιστήμονες, δέν παρέλειπαν τὸ ἔθιμον. Οἱ τεράστιες βεράντες τῶν μεγάλων ἐπαύλεων τῶν λεωφόρων Βασιλίσσης Ὁλγας καὶ Βασιλέως Γεωργίου οἱ ὁποῖες — φεῦ — μία μία κατεδαφίζονται τώρα γιά νὰ γίνουν πολυκατοικίες, ἦταν στολισμένες μέ καλαμῆνια τσαρντάκια. Ἐπειδὴ δέ οἱ Ἰσραηλῖται ἐκτός ἀπὸ τίς δικές των συνοικίες, τίς πυκνοκατωκημένες, ἦσαν διάσπαρτοι καὶ εἰς ἄλλες συνοικίες, ὁλόκληρη ἡ Θεσσαλονίκη παρουσίαζεν ἐορτάσιον ὄψην.

"Ἀς κάνουμε τώρα μιὰ ἀνάλυση τῶν ἐορτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ τίς μέρες αὐτές. Μιὰ ἀνάλυση ἡ ὁποία, ἀπὸ ἐγκυκλοπαιδικῆς ἀπόψεως τουλάχιστον, καὶ εὐχάριστη εἶναι καὶ ὠφέλιμη. Τρεῖς, ἐν συνεχείᾳ, εἶναι οἱ μεγάλες γιορτές τῶν Ἰσραηλιτῶν:

ΡΟΣ ΑΣΑΝΑ — Πρωτοχρονιά.

ΓΙΟΜ ΚΙΠΟΥΡ — Ἡ Μεγάλη Συγγνώμη.

ΣΟΥΚΟΤ — Σκηνοπηγία.

Καὶ οἱ τρεῖς γιορτές ὀνομάζονται μέ ἕνα ὄνομα «Τρομεραὶ ἡμέραι». Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μέν τὴ μέρα τῆς μεγάλης συγγνώμης, τοῦ γκράν παρντόν, αὐτονόητος εἶναι ἡ ἐννοία τῆς ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ αἰτήσεως συγγνώμης, ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ ἁμαρτήματα τὰ ὁποῖα διεπράχθησαν κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος. Ἀλλὰ ἡ πρωτοχρονιά καὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς σκηνοπη-

Θὰ ἀφήσῃ σέ λίγο τὴ «χαμαλίκ» γιά νὰ γιορτάσῃ τὸ «Γιόμ Κιπούρ».

ΜΕ τὴν κόφια.

Η ΣΚΗΝΟΠΗΓΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

γίας, ύστερα από τήν έξοδο από τήν Αίγυπτο, γιατί έχαρακτηρίσθησαν καί αυτές ὡς «τρομερές μέρες»:

Εἰς τό σημεῖον αὐτό ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑβραίων ἔδωκε ἄλλο νόημα καί περιεχόμενον. Ἡ πρωτοχρονιά δέν εἶναι ὅ,τι ἐπιφανειακά μᾶς θυμίζει τήν ἔλευση ἐνός ἄλλου χρόνου μέ ἀγνώστους ἐντυπώσεις καί μελλούμενα καλά πού μᾶς περιμένουν. Ἡ πρωτοχρονιά γιά τούς Ἰσραηλίτας ἔχει τό νόημα τῆς παρελεύσεως ἐνός ἀκόμη ἔτους, ἀπό τήν ζωήν μας, ἡ ὁποία μικραίνει, ἔτσι, κάθε πρωτοχρονιά.

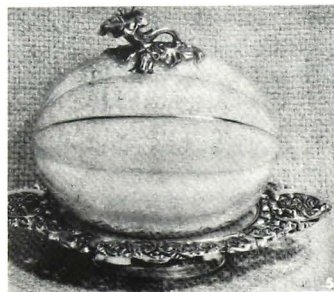
Ἡ ἀκολουθοῦσα ἑορτή τοῦ Γιόμ Κιπούρ, φυσικόν εἶναι νά θεωρῇται τρομερή μέρα, ἐφ' ὅσον παρουσιάζονται οἱ Ἰσραηλίται πρό τοῦ Θεοῦ γιά νά ζητήσουν συγγνώμην. Καί ὁ ὁκταήμερος ἑορτασμός, ἀνάμνησις τῆς ἐποχῆς τῆς Σκηνοπηγίας, ἀντί νά ἔχῃ τό νόημα μιᾶς χαρμόσυνης ἐπετείου, κατά τόν Μωϋσῆν, πρέπει νά εἶναι ἀνάμνησις θλιβερῇ γιά νά μή ὑποπέσουν καί πάλιν εἰς σφάλματα οἱ Ἰσραηλίται καί ὑποδουλωθῶν.

Ἐξαγινισμένη βγήκε ἡ φυλή των, ὕστερα ἀπό σαράντα χρόνια στήν ἔρημο. Καί τόν ἔξαγινισμόν αὐτόν τόν ἐπέτυχε ὁ Μωϋσῆς μέ τό νά κρατήσῃ τίς 600 χιλιάδες Ἑβραίων, πού ἔβγαλε ἀπό τήν Αἴγυπτο, μέσα στήν ἔρημο, ὁλόκληρα σαράντα χρόνια γιά νά χαθῇ ἡ γενιά ἐκείνη πού

Κάτω ἀπό τό τσαρντάκι μέ τά καλάμια μιά παρτίδα «ξε-ρῆς».

Στολισμένο τό μπαλκόνι μέ τά καλάμια.

Ἀσημένιες θήκες γιά τά ἐτρογκίμ.

πῆρε καί ἐλαττώματα ἀπό τόν καιρό πού ἔζησε στήν Αἴγυπτο, εἰς τρόπον μιά καινούργια γενιά νά μῇ στή γῆ Χαναάν πού νά μή θυμᾶται, ὡς βίω-μα, τίποτε ἀπό τήν Αἴγυπτο. Καί εἶναι γνωστόν

ὅτι τό ἐπέτυχε, ὁ Μωϋσῆς, αὐτό. Μόνον δύο μῇκαν στή γῆ Χαναάν. Καί ὁ ἕνας ἀπό αὐτούς τούς δύο ἦταν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ. Οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Μωϋσῆς δέν μῇκε στή γῆ τῆς ἐπαγγελίας.

Μέ τέτοιο ψυχικό περιεχόμενο γιορτάζονταν καί οἱ τρεῖς γιορτές καί ἰδιαίτερως ἡ γραφικώτατη γιορτή τῆς Σκηνοπηγίας.

Χαρακτηριστικώτερη εἰκόνα τῆς γραφικότητος αὐτῆς παρουσίαζε ὁ δεύτερος Μῶλος. Ἡ παράλληλος ὁδός, τῆς παραλιακῆς, ἀπό τόν Λευκόν Πύργον, ὡς τήν πλατεῖα Ἐλευθερίας. Σήμερα δέν ὑφίσταται. Ἀντί αὐτῆς ἔγινε ἡ ὁδός Μητροπόλεως, λίγο πιο πάνω ἀπό τόν δεύτερον Μῶλον.

Ἡ ἑορταστική εἰκὼν πού παρουσίαζε ἡ ὁδός αὐτή, κατά τό ὀκταήμερο τῶν «Καλαμιῶν», ἦταν πράγματι ὠραιότατη.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γραφεῖα: Σουρμελῆ 2

Ἀθῆναι (109) - Τηλ. 88.39.952

★ Ἐκδότης: τό Κ.Ι.Σ. ἐκπροσωπούμενον ὑπό τοῦ Προέδρου του κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ, ὁ ὁποῖος εἶναι καί ὑπεύθυνος συμφώνως τῷ νόμῳ (Σουρμελῆ 2 - Ἀθῆναι).

★ Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος τῆς Ἐνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.

★ Ὑπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαούνη ΕΠΕ, Σπ. Δοντά 10, Ἀθῆναι.

★ Ἡ ἀναδημοσίευσίς κειμένων εἶναι ἐλευθέρα, μέ τήν προϋπόθεσιν ὅτι θά ἀναφέρεται ἡ πηγή: Περιοδικό «Χρονικά», Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΒΗΡΙΚΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

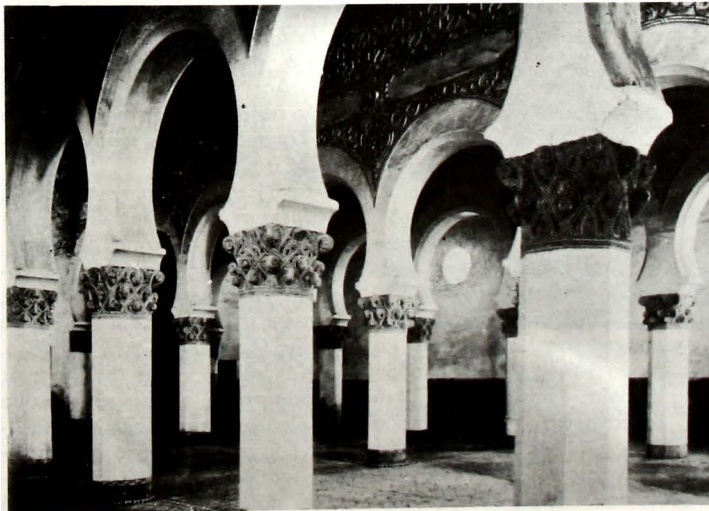
(Χρονικό της εξόδου από την Ίσπανία)

Πολλές φορές έχει εξετασθεί τό θέμα της μετεγκατάστασης των Έβραίων από την Ίσπανία στο Αιγαίο (καί ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη). Τό παρακάτω ἔργο δίνει μία συνοπτική ιστορική ἐπισκόπηση τοῦ χρονικοῦ αὐτῆς της ἐξόδου.

Στό τέλος τοῦ 15ου αἰώνα ἡ Εὐρώπη δέν εἶναι παρά ἕνας χριστιανικός κόσμος, ἀποκομμένος σχεδόν ἀπό τήν ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα. Στά δυτικά δέν ὑπάρχουν δυνατότητες γιά ἐπέκταση: ὁ ἀπρόσιτος Ἀτλαντικός (ὁ «OCEANUS TENEBROSUS» τοῦ Μεσαίωνα) ἐπιτρέπει μονάχα μικρές τοπικές ἐξορμήσεις καί διευκολύνει σχετικά τή θαλάσσια ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στά δυτικοευρωπαϊκά λιμάνια. Στό νότο ὑψώνεται ἀδιαπέραστο φράγμα σέ

κάθε ἀπόπειρα ἐπεκτατικῆς ἐνέργειας, ὁ συμπαγῆς μουσουλμανικός κόσμος τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς. Κι ὄχι μόνο δέν ὑπάρχουν ἐλπίδες γιά τήν παραβίασή του ἀλλά ἀντίθετα κίνδυνοι ἀπό τίς συνεχεῖς πειρατικές ἐπιδρομές τῶν φημισμένων Ἀλγερινῶν κουρσάρων καί τῶν Ἀράβων κατακτητῶν τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Στήν Ἀνατολή, ἡ Ἀσία ἔχει προχωρήσει βαθιά μέσα στήν εὐρωπαϊκή ἥπειρο, μέ τίς ταρτικές κτήσεις στή Ρωσία καί μέ

Μία ἀποψη τῆς περίφημης Συναγωγῆς τοῦ Τολέδο, πού ἀνεγέρθηκε τόν 13ο αἰώνα.

Δύο ἐπιφανεῖς διανοούμενοι τῆς χρυσῆς ἰσπανικῆς περιόδου. Ὁ ἀριστοτελικός φιλόσοφος καί σπουδαῖος νομομαθῆς Μαϊμονίδης καί ὁ περίφημος ποιητής καί φιλόσοφος Γεουντά Ἀλεβή.

τή θυελλώδη ἐπέκταση τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ Βαλτική παραμένει μιά κλειστή σχεδόν θάλασσα ἐνῷ ἡ Μεσόγειος κινδυνεύει νά γίνει μιά μουσουλμανική λίμνη. Μέσα λοιπόν στόν περιτριγυρισμένο ἀπό ἐχθρικά στοιχεῖα στενό εὐρωπαϊκό χώρο ἀναπτύσσεται ἡ νέα, αὐτοφυῆς πολιτική δομή τῶν κρατῶν τῆς ἡπείρου.

Ἡ Ἰβηρική χερσόνησος εἶναι χωρισμένη σέ ἐπτά κρατίδια: Τήν Καταλωνία, τήν Ἀραγόνα, τή Ναβάρρα, τήν Καστίλη, τή Βαλένσια, τήν Πορτογαλία, καί τό μουσουλμανικό κράτος τῆς Γρανάδας. Οἱ διαιρέσεις αὐτές, ξεπερνώντας τά γεωγραφικά ὅρια, φτάνουν βαθιά ὡς τή νοοτροπία, τήν ἐθνική συνείδηση, τό πολιτιστικό ἐπίπεδο, τή γλώσσα, καί τίς παραδόσεις. Κι' αὐτό γιατί, ἀπό τήν ἀποψη τῆς ἐθνολογικῆς σύνθεσης, ὑπάρχουν ἀπό τούς πρώτους ἀκόμα αἰῶνες τοῦ Μεσαίωνα στοιχεῖα φράγκικα, κελτικά, γερμανικά ντόπια ἰβηρικά καί ἀκόμα μεγάλος ἀριθμός ἀπό ἐπῆλυδες Ἀράβες καί Έβραίους.

Τά στοιχεῖα αὐτά, πού ἐμφανίστηκαν καί διατηρήθηκαν αὐτόνομα σ' ὅλη σχεδόν τή διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα, διαίρεσαν τή χώρα ἀν-

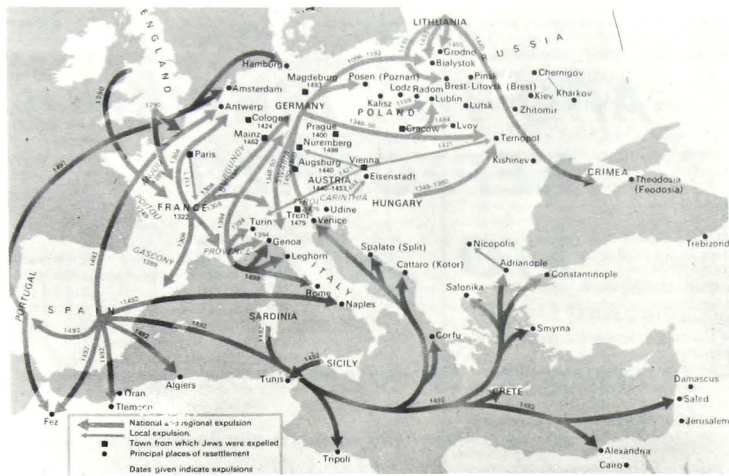

θρωπογεωγραφικά και καθόρισαν αποφασιστικά την πολιτική και πολιτιστική τους εξέλιξη.

Τό γεγονός όμως που όπωσδήποτε έπηρέασε στην ένοποίηση ένος μεγάλου μέρους των διαφόρων χριστιανικών ομάδων της Χερσονήσου ήταν ο κοινός άγώνας ένάντια στους Άραβες, που από τις αρχές ακόμα του 8ου αιώνα είχαν καταφέρει νά περάσουν τά Πυρηνάια.

Ο άγώνας αυτός, ή περίφημη «RECONQUISTA» (Άνακατάληψη) κράτησε, περνώντας από πολλές φάσεις, ως τό τέλος του 15ου αιώνα και ή μακρόχρονη πολεμική περίοδος, ή έγρήγορη γιά την άπώθηση των Μουσουλμάνων, επέδρασε βαθύτατα στη διαμόρφωση της καστιλιάνικης κοινωνίας. Η περιοχή αυτή, ξεκομμένη από τή θάλασσα και άδιάφορη μπροστά σέ έμπορικά συμφέροντα και ανταγωνισμούς, εξέλισσεται βαθμιαία σ' ένα στρατοκρατούμενο κράτος. Υπάρχουν βέβαια ένα πλήθος μικροτιτλούχοι (IDALGOS) που κατέχουν περιορισμένες έκτάσεις γης. Κί' έπειδή ή RECONQUISTA κατευθύνεται ουσιαστικά από τους πολεμιστές, οι στρατιωτικοί κρατούν γιά τόν έαυτόν τους τά σπουδαιότερα αξιώματα και κατευθύνουν την πολεμική και κοινωνική εξέλιξη του τόπου. Ένισχύεται ακόμα και ή κεντρική έξουσία του βασιλιά, μιά και ο πόλεμος εξέλισσεται νικηφόρα. Στίς έχθροπραξίες όμως στρατεύθηκε και ο άπλός λαός και ήταν άπαραίτητη ή έξασφάλιση πιστών ύπηκόων στίς «εύπαθείς» κατακτώμενες περιοχές που γειτόνευσαν μέ τίς άραβικές κτήσεις. Έτσι οι ιθύνοντες, βασιλιάς και φεουδάρχες, αναγκάστηκαν νά παραχωρήσουν και στίς κατώτερες τάξεις κάποια δικαιώματα. Γιά ανάλογες αίτίες ή παραχώρηση αυτή επέκτάθηκε και στους πολυάριθμους Έβραίους, που κατοικούσαν από αιώνες στίς άπελευθερωμένες από τους Άραβες περιοχές.

Έτσι πρός τό τέλος του Μεσαίωνα ή Ίβηρική χερσόνησος παρουσιάζει ένα αντίφατικό φαινόμενο, σέ σύγκριση μέ τά άλλα εύρωπαϊκά φεουδαρχικά κράτη της εποχής. Ίσχυρή έξουσία μέ τό βασιλιά, έκτεταμένη φεουδαρχία, κατώτερες τάξεις μέ όρισμένα δικαιώματα

Χάρτης των κατά καιρούς διωγμών των Έβραίων από την Ίσπανία, μεταξύ των έτών 1000 και 1500 κ.π.

και, πάνω άπ' όλα, έλλειψη όποισδήποτε μορφής θρησκευτικής ή φυλετικής μισαλλοδοξίας. Μέσα στό κλίμα αυτό ή οικονομική και πνευματική ζωή των Έβραίων συνεχίζει νά οργανώνεται στά πλαίσια κάποιας συλλογικής συνεργασίας, όπως και στίς μέρες της ισλαμικής έξουσίας. Πλήθος από ραββινικές ή κοινοτικές διατάξεις ρυθμίζουν την είσφορά των εύπόρων γιά τίς κοινοτικές δραστηριότητες, τά κοινά δικαιώματα στή κοινοτική κτήματα ή τους κανονισμούς παραγωγής και διάθεσης όρισμένων προϊόντων. Σ' όλες τίς μεγάλες ισπανικές πόλεις, αλλά και στά μικρότερα ακόμα αστικά κέντρα, διατηρείται μία οργανωμένη αυτοδιοίκηση μέ τά λαϊκά και τά ραββινικά συμβούλια και τίς τοπικές συνελεύσεις. Έτσι την εποχή αυτή οι Έβραίοι της Ίσπανίας άποτελούν τό πιο πολυάριθμο και δραστήριο τμήμα του έβραϊκού λαού.

Που βρίσκονται όμως οι ρίζες της έγκατάστασης των Έβραίων στην Ίβηρική; Διάφοροι θρύλοι, άναπόδεικτοι ιστορικά, λένε πως οι Έβραίοι ζούσαν στην Ίσπανία από τόν καιρό του βασιλιά Σολομών. Είναι ωστόσο βέβαιο πως οι πολυάριθμοι Έβραίοι έφτασαν εκεί μετά την καταστροφή του δευτέρου Ναού (71 μ.Χ.) και ιδιαίτερα μετά την Έπανάσταση του Μπάρ — Κοχμπά, που πνίγηκε στό αίμα από

τους Ρωμαίους. Οι πρώτοι διωγμοί και άναγκαστικοί έκχριστιανισμοί χρονολογούνται από την περίοδο της κυριαρχίας των Βισιγόθων. Όταν όμως τό 711 οι Άραβες περνούν τό στενό του Γιβραλτάρ και φτάνουν σιγά - σιγά ως τά Πυρηνάια, ή θέση των Έβραίων βελτιώνεται. Αρχίζει γι' αυτούς ένας πραγματικά χρυσός αιώνας μέ άποκορύφωμα την άνάδειξη προσωπικτήτων όπως ο Μαϊμόνίδης και ο Γεουδά Άλεβή. Άξιοσημείωτο έπίσης είναι ότι τότε άκριβώς άρχισαν νά πυκνώνουν και οι έπαφές μέ τά πανάρχαια Ιουδαϊκά κέντρα της Βαβυλώνας και του Ίράκ. Έτσι οι Ίσπανοέβραίοι άρχισαν νά δέχονται έπιδράσεις και νά έπηρεάζονται βαθειά από την παράδοση της Άνατολής. Τά σημάδια των έπιδράσεων αυτών διακρίνονται έντονα στό Σεφεραδικό τελετουργικό ακόμα και σήμερα.

Γύρω στά 1460 οι κεντρόφυγες δυνάμεις στην Ίβηρική είχαν άποκρυσταλλωθεί σέ τέσσερα κράτη. Στό άραβικό της Γρανάδας στό νότο, την Πορτογαλία στή δύση, της Καστίλης στό κέντρο και στό βορρά και της Άραγώνας στην άνατολή. Τότε άκριβώς έχουμε ένα γεγονός αποφασιστικής σημασίας: τό γάμο του διαδόχου της Άραγώνας Φερδινάνδου μέ τή διάδοχο της Καστίλης Ίσαβέλλα. Η Ίσαβέλλα άνεβαίνει πρώτη στό θρόνο, μετά τό

θάνατο του βασιλιά άδελφού της 'Ερρίκου Δ', παραμερίζοντας ταυτόχρονα τούς διαφόρους μνηστήρες του θρόνου (Ιδιαίτερα τό βασιλιά 'Αλφόνσο Ε' τής Πορτογαλίας).

Μέ τή σειρά του ο Φερδινάνδος διαδέχεται τόν πατέρα του 'Ιωάννη Β' καί ανεβαίνει στό θρόνο τής 'Αραγώνας τό 1479. Φυσιολογικό εἶναι τώρα νά ένωθούν τά βασίλεια τών δύο συζύγων κάτω άπό ένα κοινό σκήπτρο. Έτσι έγκαινιαζεται γιά τή χώρα μία καινούργια ιστορική περίοδος.

Στίς 2 'Ιανουαρίου 1492 οί στρατιές τών δύο ήγεμόνων γνωρίζουν μία έντυπωσιακή έπιτυχία μέ τήν όριστική κατάλυση του άραβικού κράτους τής Γρανάδας. 'Η RECONQUISTA τελειώνει κι άρχίζει ή μεγαλειώδης επέκταση τών 'Ισπανών πρός τίς ύπερπόντιες κτήσεις. Ταυτόχρονα όμως μεταβάλλεται καί ή πολιτική άπέναντι στίς μειονότητες.

"Όπως προαναφέραμε, στή διάρκεια του πολέμου οί «βασιλιάδες τών τριών θρησκειών» όπως τούς έλεγαν, είχαν έπιτρέψει γιά λόγους έθνικής, οικονομικής καί πολιτικής σκοπιμότητας τήν αυτόνομία τών άλλοθρήσκων μειονοτήτων. Μετά τήν εκδίωξη τών 'Αράβων καί τήν έδραίωση τής έξουσίας τους αλλάζουν στάση καί έγκαινιαζουν σκληρά μέτρα, πού θά αποβούν, βέβαια άργότερα, έπιζήμια γιά τό οικονομικό μέλλον τής χώρας. Πρόφαση ήταν ή τεχνική δημιουργία άναταραχών στίς μεγάλες πόλεις όπου τό έβραϊκό στοιχείο άσκει έντονη οικονομική δραστηριότητα. Αιτία εἶναι τό αίσθημα άνασφάλειας πού νιώθει τό Ισπανικό στοιχείο στά κυριότερα άστικά κέντρα καθώς οί 'Εβραίοι άλλοτε φανερά, άλλοτε συγκαλυμμένα, άλλοτε μέ τή μέθοδο του έπιφανειακού έκχριστιανισμού τους, είχαν πάρει στά χέρια τους όχι μόνο τό εμπόριο καί τή βιοτεχνία αλλά καί καίρια άξιώματα σέ θέσεις κλειδιά τής κρατικής μηχανής. Έτσι φτάνουμε στό μοιραίο Μάρτη του 1492. Ένα βασιλικό διάταγμα έπιβάλλει σ' όλους τούς 'Εβραίους ή κρυφοεβραίους (MARRANOS) νά άσπαστούν τό Χριστιανισμό προσφέροντας άπτός άποδείξεις τής όριστικής τους άποσκήρτησης. 'Αλλιώςτικά θά έπρεπε νά έγ-

Χάρτης τής μουσουλμανικής 'Ισπανίας του 11ου αιώνα μέ τίς τότε υπάρχουσες ισραηλιτικές κοινότητες. Τό βαθύχρωμο τμήμα δείχνει τίς χριστιανικές περιοχές τής 'Ισπανίας κατά τό 1030.

Τελευταία σελίδα του διατάγματος του Φερδινάνδου καί τής 'Ισαβέλλας γιά τήν εκδίωξη τών 'Εβραίων τής 'Ισπανίας: Γρανάδα, 31 Μαρτίου 1492.

καταλείψουν τή χώρα. 'Ο Δόν 'Ισαάκ 'Αμπραβανέλ προσπάθησε χωρίς έπιτυχία νά ματαιώσει τό διάταγμα προσφέροντας λύτρα καί χρησιμοποιώντας όλο τό κύρος πού είχε άποκτήσει ύπηρετώντας από

χρόνια στή βασιλική αύλή. "Όμως ή παντοδύναμη 'Ιερή 'Εξέταση καί ό Τορκουεμάδα κατάφεραν νά πείσουν τούς δύο βασιλιάδες, πού γιά μία στιγμή έδειξαν άναποφάσιστοι. «'Αν δεχθίτε τό χρυσάφι τών 'Εβραίων», τούς είπαν, «δέ θά διαφέρετε καθόλου από τόν 'Ιούδα πού πρόδωσε τό Χριστό γιά τριάντα άργύρια».

'Υπολογίζεται ότι στή διάρκεια τών ταραχών 50.000 'Εβραίοι βαφτίστηκαν καί παρέμειναν στή χώρα. Άλλες 20.000 πέθαναν στους διωγμούς. Οί ύπόλοιποι, γύρω στίς 250.000, προτίμησαν τό δρόμο τής έξορίας. Έτσι τήν ίδια ώρα πού οί караβέλλες του Κολόμβου όλοκλήρωναν τίς προετοιμασίες τους γιά τό Ιστορικό ταξίδι πού θά οδηγούσε σ' ένα καινούργιο κόσμο, άλλα караβία περίμεναν άραγμένα στά Ισπανικά λιμάνια γιά νά μεταφέρουν τό πλήθος τής προσφυγιάς στίς καινούργιες τους πατρίδες. Μερικοί πήραν τό δρόμο κατά τή δύση: Γαλλία, Άγγλία, Κάτω Χώρες. Άλλοι προτίμησαν τήν 'Ιταλία ή τή Βόρεια 'Αφρική. Οί περισσότεροι προτίμησαν νά έγκατασταθούν στά έδάφη τής 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ὁ σουλτάνος Βαγιαζήτ Β΄, παρακινημένος ἀπὸ τὸν ἀρχираββίνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐλιγιά Καψάλη, διέταξε τοὺς τοπικοὺς κυβερνήτες νὰ δεχτοῦν ἐγκάρδια τοὺς Ἰσπανοεβραίους καὶ νὰ διευκολύνουν τὴν ἐγκατάστασή τους στὴ χώρα του. Ὁ Ἐμμανουήλ Ἀμποάβ ἀναφέρει ὅτι ὁ Βαγιαζήτ παρατήρησε τότε χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν Ἰσπανό βασιλιά Φερδινάνδο: «Πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι σοφός καὶ ἔξυπνος ὅταν πτωχαίνει τὴ χώρα του καὶ πλουτίζει τὴ δική μου».

Λόγια πού δὲν ἄρνησαν νὰ ἀποδειχτοῦν προφητικά! Παρά τὸν πλοῦτο πού ἔφεραν στὴ χώρα τὰ λάφυρα τῶν ὑπερπόντιων κατακτήσεων ἡ Ἰσπανία ἄρχισε νὰ ὀδεύει βαθμιαία πρὸς τὴν παρακμή. Πολύ πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφή τῆς μεγάλης ἀρμάδας στὰ ἀνοιχτά τῆς Μάγχης, πού σήμανε ὀριστικά τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς Ἰσπανικῆς αὐτοκρατορίας, δὲν ἔλειψαν ἐκεῖνοι πού κατέκριναν τὴν ἀπόφαση τῆς ἐξορίας τῶν Ἑβραίων σάν ὀλέθρια γιὰ τὸν τόπο καὶ προσπάθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν ἐπαναπατρισμό τους.

Οἱ Ἰσπανοεβραῖοι ρίζωσαν στὶς καινούργιες τους πατρίδες. Διατήρησαν τὴ γλῶσσα τῆς Ἰσπανίας, τὰ τραγούδια τους — τὰ περίφημα ROMANCEROS — τὸ τελετουργικό, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ οἰκογενειακά τους ὀνόματα. Σιγὰ — σιγὰ τὰ ἐπέβαλαν καὶ στοὺς ἄλλους Ἑβραίους τῆς χώρας. Στοὺς ἐλληνοφώνους Ρωμανιώτες, πού ἡ παρουσία τους ἐκεῖ χρονολογεῖται ἀπὸ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους, στοὺς Ἀσκεναζίμ, πού ἀπὸ τὸ 1376, μετὰ τοὺς διωγμούς στὴν Οὐγγαρία, εἶχαν ἐγκατασταθεῖ κατὰ χιλιάδες στὰ ὀθωμανικά ἐδάφη καὶ στοὺς Ἑβραίους τῆς Ἰταλίας, πού μετανάστευσαν κατὰ κύματα στὴ διάρκεια τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰώνα. Δημιούργησαν ἀκμαῖες κοινότητες σ' ὅλα τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα τῆς Αὐτοκρατορίας, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη καί, πάνω ἀπ' ὅλα, στὴ Θεσσαλονίκη, πού δὲν εἶχε συνέλθει ἀκόμα ἀπὸ τίς καταστροφές πού τῆς προκάλεσαν οἱ Τούρκοι ὅταν τὴν κατέλαβαν τὸ 1430. Στὴν πόλη αὕτη ἐγκαταστάθηκαν ἄνθρωποι τοῦ μόχθου ἀλλὰ καὶ μεγάλοι σοφοί, νομοδιδάσκαλοι καὶ ταλμουδιστές, ὅπως ὁ Μωσὲ Ἀλμπέλδα, ὁ Μωσὲ Ἀλμοσνίνο, ὁ Ἰσαάκ Ἀντραμπί, ὁ Μεῖρ Ἀράμα, ὁ

Μεγάλες κοινότητες Ἑβραίων στὴν Ἰσπανία, τὸ 1474.

Ἀαρὼν Ἀφία, ὁ Σολομών Ἀλκαμπέζ, ὁ Σαμουέλ ντὶ Μεδίνα ντέλ Κάμπο, ὁ Ἰακώβ Μπέν Χαμπίμ, ὁ Δαυὶδ Μπέν Σουσαν, ὁ Γιοσέφ Κάρο, ὁ Σολομών Ἀλεβῆ, ὁ Σολομών Σιρρίλο, ὁ Γιοσέφ Ταΐτασάκ καὶ ἄλλοι.

Τοὺς τράβηξε ἴσως ἡ τοποθεσία τῆς πόλης σέ θέση — κλειδί πάνω στοὺς διεθνεῖς ἐμπορικοὺς δρόμους πού συνέδεαν τὴν Ἀνατολὴ μὲ τὴ Δύση. Ἰδρυσαν ἀρχικά ξεχωριστές κοινότητες καὶ συναγωγές, πού πῆραν τὸ ὄνομα τους ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς τῶν μελῶν τους (π.χ. Μαγιόρκα Κατάλαν, Ἑβόρα, Ἀραγκόν, Καστίλια κ.λ.π.) καὶ διατήρησαν τοὺς δεσμούς τους μὲ τοὺς ὁμοθρήσκους τους ἄλλων χωρῶν — Γαλλία, Φλάνδρα, Αἴγυπτο καὶ εἰδικὰ μὲ τὴ Βενετία. Ἀπέκτησαν ἔτσι ἕνα πρόσθετο πλεονέκτημα στὴν ἄσκησι τῆς ἐμπορικῆς τους δραστηριότητας. Δούλεψαν στὰ χρυσωρυχεῖα τοῦ Γαλλικοῦ, ἀνέπτυξαν τὴν κοσμηματοποιία, τὴν κατεργασία τοῦ δέρματος καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὴν ὑφαντουργία. Τό σπουδαιότερο ὅμως ἔργο τους εἶναι ὅτι μετέβαλαν τὴ Θεσσαλονικὴ σ' ἕνα μεγάλο κέντρο διδασκαλίας τῆς Τορά. Ἐκτός ἀπὸ τίς ραββινικές σχολές δημιούργησαν ἕνα κέντρο καβαλιστικῶν μελετῶν, μία σχολὴ διδασκαλίας «Πιγιούτιμ» (θρησκευτι-

κῶν ὕμνων) καὶ μία σχολὴ ἐξωθηρ-σκειτικῶν σπουδῶν ὅπου διδάσκονταν ἱατρικὴ, φυσικὴ, ἀστρονομία, φιλοσοφία, κ.λ.π. Ἐκεῖ δίδαξαν ἀργότερα ὁ δίασημος γιατρός Ἀμάτο Λουζιτάνο καὶ ὁ ἀστρονόμος Δα-νιέλ Περαχία ἁ — Κοέν. Ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δόθηκε στὴ Θεσσαλονικὴ ὁ τίτλος τῆς «Μητέρας τοῦ Ἰσραήλ» ἀπὸ τὸν ποιητὴ Σαμουέλ Οὐσκοε.

Τὴν πόλη αὕτη καὶ τὴν ἱστορικὴ Ἰσραηλιτικὴ τῆς κοινότητα ἐπισκέφτηκε τὸ φθινόπωρο πού μᾶς πέρασε ὁ Ἰσπανὸς πρεσβευτὴς στὴ Ἀθήνα. Συνάντησε τοὺς ἡγέτες τῆς, διαπίστωσε ἐκπληκτος πῶς ἡ θύμηση τῆς πατρίδας του διατηρήθηκε ἀπαρασάλευτα ζωντανή μέσα στὴ γλῶσσα, στὰ τραγούδια καὶ στὰ ἔθιμα τῶν ἀπογόνων τῶν ἐξοριστῶν Ἰσπανοεβραίων καὶ προσκάλεσε μιά ὁμάδα νέων νὰ ἐπισκεφτοῦν τὴν Ἰσπανία τὸ καλοκαίρι, σάν προσκεκλημένοι τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας του.

Κί' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ταξίδι θά εἶναι ἡ συμβολικὴ ἐπιστροφή στὶς πηγές κάποιας παράδοσης πού ἔχει τίς ρίζες τῆς στὸ κορμάτι ἐκείνο τῆς φυλῆς μας, πού ἄφησε πρὶν πέντε αἰῶνες τίς ἀκτές τῆς Ἰβηρικῆς κι ἄραξε στὴν πόλη τοῦ Θερμαϊκοῦ ἀναζητῶντας μιά καινούργια ἐστία.

35 ΧΡΟΝΙΑ ΠΕΡΙΜΕΝΟΥΝ ΤΗ ΔΙΚΗ ΤΟΥΣ 2.500 ΝΑΖΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΕΣ

Διαφεύγουν ακόμη τόν πέλεκο τής Δικαιοσύνης

Δυόμιση χιλιάδες ναζιστές εγκληματίες περιμένουν τις δίκες τους. Ίσαριθμες μηνύσεις έχουν καταθέσει οι Εισαγγελίες έντεκα όμοσπόνδων γερμανικών κρατιδίων. Ο προϊστάμενος της κεντρικής όμοσπονδιακής υπηρεσίας δίωξης των εγκληματιών πολέμου του έθνικοσοσιαλισμού, Άνταλμπερτ Ρύκερλ, δήλωσε πως μόνο από τό Λούντβιγκσμπουργκ, πού έδρεύει ή ύπηρεσία του, άσκήθηκαν στά 1979 έκάτον έβδομηνταπέντε μηνύσεις. Τό σύνολο των 2.500 άκόμα άνοιχτών ύποθέσεων άφορά πρόσωπα πού κατοικούν στή Δυτική Γερμανία.

Πολλοί χιτλερικοί, τήν ώρα τής κατάρρευσης του Τρίτου Ράιχ, τό Μάιο του 1945, διέφυγαν μέ κύριο τόπο προορισμού χώρες τής Νότιας Άμερικής. Αύτούς άνάλαβε νά διώξει, ύστερα από ντετεκτιβική κυριολεκτικά άναζήτηση άνά τις ήπειρους, ό διαπρεπής Έβραϊός έπιστήμονας Σίμων Βίζενταλ. Ό Βίζενταλ ίδρυσε στή Βιέννη, άμέσως μετά τόν πόλεμο, διεθνές γραφείο «ντοκουμέντων τής Όμοσπονδίας καταδιωχθέντων Έβραίων από τούς Ναζιστές». Προσέλαβε Ικανούς ύπαλλήλους καί όργάνωσε μιά άσφογη ύπηρεσία, πού ύπήρξε ό τρόμος γιά τά άνά τήν ύψηλιο ρετάλια του Χίτλερ.

Αύτός άνακάλυψε στήν Άργεντινή τόν μέ ψευδώνυμο έκεϊ έγκατεστημένο Άιχμαν στά 1960 — καί οι άνδρες του τόν άπήγαγαν καί τόν όδήγησαν στό Ίσραήλ — μιά από τις σκοτεινότερες φυσιογνωμίες του παγκοσμίου εγκλήματος: ήταν ό κύριος ύπεύθυνος γιά τή βιομηχανική έξόντωση έξι έκατομμυρίων Έβραίων, φυσικά έκτελώντας διαταγές του Χίτλερ καί του Χίμμελρ. Η άνακάλυψη του Άιχμαν, ή δίκη του στό Τέλ Άβίβ καί ή έκτέλεσή του στά 1961 άποτέλεσαν ένα από τά γεγονότα τής δεκαετίας του έξήντα.

Ό Βίζενταλ συνέβαλε ν' άποκαλυφθούν τά κρησφύγετα πολλών χιτλερικών, συγκέντρωσε τό πιό άρτιο άρχείο γιά τή δράση τους άπό τά 1933 μέχρι τά 1945 καί συνεργάστηκε μέ όλες τις άστυνομίες άνατολικών καί δυτικών χωρών. Κατά κύριο λόγο ζήτησε ύλικό από τις χώρες πού είχαν κατακτηθεί από τόν Άξονα κατά τή διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου

Ό Άιχμαν στό έδώλιο του Τέλ — Άβίβ.

πόλεμου. Καί άπό τήν Έλλάδα συγκέντρωσε πολύ ύλικό γιά τούς διωγμούς των Έβραίων στή Θεσσαλονίκη, τά Γιάννενα καί άλλες πόλεις — άνευρίσκοντας καί τούς ύπεύθυνους τής σύλληψης καί τής μεταφοράς τους στους θαλάμους άερίων του φρικώδους στρατοπέδου έξόντωσης Άουσβιτς.

Τώρα είναι ήλικίας 72 έτών ό Σίμων Βίζενταλ. Καί σέ πρόσφατη συνέντευξή του δήλωσε πως οι στόχοι του έχουν έντοπιστεί σέ τέσσερις βασικούς εγκληματίες πολέμου:

Ό είδεχθέστερος είναι ό Αύστριακός Έρντ Λέρχ, πού τόν θεωρεί συνυπεύθυνο τής δολοφονίας δύο έκατομμυρίων προσώπων.

Τό δεύτερο πού κυνηγάει παντού είναι ό άναπληρωτής του Άιχμαν, Χάνς Γκύντερ. Ό φανατικός αυτός συνταγματάρχης των Ές — Ές έδρασε κατά τόν πιό άπάνθρωπο τρόπο στήν Πράγα καί έξαφανίστηκε άπό τις 10 Μαΐου του 1945.

Τρίτος φυγόδικος εγκληματίας είναι ό περίφημος «γιατρός» στό Άουσβιτς Μένγκελε. Έκανε πειράματα λέπρας, χολέρας καί πανώλης σέ ύγιείς κρατούμενους καί τούς άφηνε νά πεθαίνουν μέ φριχτούς πόνους χωρίς περίθαλψη. Θεωρήθηκε πως είχε θηριώδη ένστικτα γιάτί, όταν έπαυε τις «γιατρικές» του ένασχολήσεις προέβαινε σ' έπιλογή των άσθενέστερων κρατούμένων, πού όδηγούνταν στους θαλάμους άσφυξίας. Οι ύγιέστεροι εργάζονταν στήν καταναγκαστική άπασχόληση μέχρι έξάντλησης. Τότε ήταν ώριμοι — μέ τή σειρά τους — γιά τούς θαλάμους του θανάτου.

Τέταρτος, πού δέν έχει άνευρεθεί άκόμα, είναι ό Ράουφ πού έφεύρε καί χρησιμοποίησε τά φορτηγά αυτόκίνητα, μέσα στά όποια λειτουργούσαν μικροί θάλαμοι άσφυξιογόνων άερίων. Μόλις τό μοτέρ του φορτηγού έμπαινε σέ κίνηση, άρχιζε ταυτόχρονα καί ή λειτουργία, μέσα στό σκοτεινό θάλαμο του έσωτερικού του αυτόκινήτου, του θανατηφόρου άερίου. Σέ έξι λεπτά οι έπιβάτες — κρατούμενοι στρατοπέδων

συγκεντρώσεως είχαν ξεψυχήσει...

‘Ο Σίμων Βίζενταλ ανάφερε πώς αν πετύχει να ανεύρει τους τέσσερις αυτούς κορυφαίους στην ευθύνη για δολοφονίες εκατομμυρίων ανθρώπων, θα θεωρήσει πώς έληξε η αποστολή του: μία υπηρεσία που προσφέρει αδιάκοπα τριανταπέντε χρόνια. «‘Ο άγwnας μου — πρόσθεσε — βαδίζει προς τό τέλος του. Οι παλιοί ναζιστές γέρασαν και βαδίζουν αυτόματα προς τό θάνατο».

Στή Γερμανία, μετά την περσινή απόφαση του δμοσπονδιακού κοινοβουλίου της Βόννης, του Μπούντεσταγκ, να μή χορηγηθεί ποτέ παραγραφή για τά εγκλήματα του ναζισμού, θα συνεχιστούν οι εγκλήσεις και ή δίωξη όλων όσων ευθύνονται για παράβαση του διεθνούς δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του γενικά παραδεγμένου ποινικού δικαίου. ‘Η πολωνική δικαιοσύνη και ή ανατολικογερμανική, στέλλουν ένοχοποιητικά στοιχεία στην κεντρική υπηρεσία του Λούντβιγκσμπουργκ. ‘Επακολουθεί επεξεργασία και άνευρεση του ένόχου μέ έναρξη των διαδικασιών της προδικασίας. Πολλοί μάρτυρες καλούνται από διάφορες χώρες, μάρτυρες, που έζησαν οι ίδιοι κατά τή διάρκεια του πολέμου σάν κρατούμενοι τήν εγκληματική δράση των κατηγορούμενων.

Τό σύνολο των εγκλήσεων από τό 1945 μέχρι σήμερα έφτασε τίς 86.500 περιπτώσεις. ‘Από αυτούς καταδικάστηκαν τελεσίδικα 6.446: δώδεκα σέ θάνατο κι έκτελέστηκαν, 155 έκτίουν ποινές Ισόβιας κάθειρξης κι οι υπόλοιποι σέ μικρότερες ποινές.

‘Η έρμηνεία που έδωσε ό ‘Ανταλμπερτ Ρύκελρ στό δυσανάλογο αριθμό εκείνων που διώχτηκαν κι έκείνων που τελικά καταδικάστηκαν, ήταν ότι οι είσαγγελείς κι οι άνακριτές εξέδιδαν έντάλματα σύλληψης ή και άνοιγαν τή διαδικασία δίωξης έναντίον κάθε ύποπου, ώστε να είναι άνοιχτές οι ύποθέσεις σέ περίπτωση παραγραφής και να μή συμπεριληφτούν. Γιατί μερικές δίκες ναζιστών κράτησαν χρόνια, ώσπου να διεξαχθούν: διαδικασία έκδοσής τους από άλλες χώρες, κλήση μαρτύρων έξω από τή Γερμανία κ.λπ. Κατά τήν άνάκριση — πρόσθεσε — διαπιστώνονταν οι πραγματικοί ένοχοι.

Οι υπόλοιποι δυόμιση χιλιάδες υπό δίωξη ναζιστές εγκληματίες δέν έχουν δυνατότητα να αποφύγουν τήν άντιμετώπιση τής δικαιοσύνης. Μέ τό ν’ άρνηθεί ή πλειοψηφία τής γερμανικής Βουλής τή χορήγηση παραγραφής, μένουν έκκρεμείς όλες οι ύποθέσεις εγκλημάτων κατά τής ανθρωπότητας του Τρίτου Ράιχ και τής «Νέας Τάξης». Οι Γερμανοί Χριστιανοδημοκράτες και τό κόμμα του ύποσηφίου τους για τήν Καγκελλαρία, κατά τίς προσεχείς εκλογές του ‘Οκτωβρίου, Φράντς Γιόζεφ Στράους, οι Χριστιανοκοινωνιστές τής Βαυαρίας, είχαν κηρυχτεί ύπέρ τής παραγραφής.

(«Βήμα», 21, 8, 1980)

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Πολλά άρθρα, άνταποκρίσεις, έπιστολές άγνωστών κλπ. δημοσιεύτηκαν στόν έλληνικό Τύπο για τήν απόφαση τής ‘Ισραηλινής Βουλής να μεταφέρει τήν πρωτεύουσα του Κράτους του ‘Ισραήλ στην ‘Ιερουσαλήμ.

‘Από τήν έφημερίδα «Μεσημβρινή» (29. 8. 80) μεταφέρουμε τήν παρακάτω έπιστολή του κ. Δ. ΤΣΑΠΑΛΟΥ — ‘Αθήνα, μόνο και μόνο γιατί άναφέρεται σέ γενικώτερα προβλήματα του ‘Εβραϊσμού. ‘Η έπιστολή αυτή άναφέρεται σέ άρθρο του κ. Α. ΠΑΝΩΤΗ, που δημοσιεύτηκε στην ίδια έφημερίδα (14. 8. 80).

Διάβασα περισσότερο από μία φορά τό άρθρο του κ. ‘Αρη Πανώτη για τά ‘Ιεροσόλυμα. ‘Ομολογώ ότι μέ προβλημάτισε. Και να γιατί:

Χωρίς να γνωρίζω άκριβώς τήν κατάσταση, τίς συνθήκες, τά προβλήματα στη Μ. ‘Ανατολή, ή στάση του ‘Ισραήλ άρκετές φορές μέ κάνει να νομίζω ότι «τό παρακάνει». Βέβαια, «οφθαλμός άντί οφθαλμού» στις άστοχες (και όχι λίγες φορές εγκληματικές) ένέργειες και πράξεις των Παλαιστινίων, αλλά μέχρι ενός όρισμένου σημείου. ‘Όλα έχουν ένα όριο.

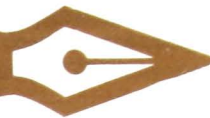
Τό πρόβλημα τής ‘Ιερουσαλήμ όμως είναι, νομίζω, διαφορετικό: δέν μπορεί κανείς ν’ άρνηθεί ότι ή ‘Ιερουσαλήμ είναι ή φυσιολογική, έντιμη κι άληθινή πρωτεύουσα του όποιου Κράτους θα έφτιαχναν κάποια μέρα οι ‘Εβραίοι. Κι εδώ, κατά τή γνώμη μου, όλίσθησε ή έλληνική κυβέρνηση γιατί έμεις οι ‘Έλληνες δέν δικαιούμεθα να παραγνωρίζουμε τίς Ιστορικές διεκδικήσεις και τά δικαιώματα των άλλων λαών. Κάνουμε κακό στόν έαυτόν μας και στά δικά μας πολλαπλά καταπατημένα έθνικά δικαιώματα!

Βέβαια, δέν μου διαφεύγει τήν προσοχή ότι σήμερα οι ‘Αραβες — πετρέλαιο είναι ΤΟ ΠΑΝ. ‘Ότι, άκόμη, ή πλειοψηφία του ΟΗΕ είναι πλαστή: όπως κάποτε οι άμερικανοδυτικοί έκαναν ό,τι τους άρεσε στη διεθνή αυτή άμφικτυονία, τώρα τό ίδιο γίνεται μέ τά άραβοαφρικανικά κράτη. Οι άποφάσεις του ΟΗΕ είναι πιά άποφάσεις των κρατών του Τρίτου Κόσμου, σέ συνδυασμό μέ τά «σοσιαλιστικά».

Δέν καταλαβαίνω γιατί ό κ. Πανώτης φαίνεται να κατηγορεί και να υπερτονίζει τήν έννοια «σιωνιστικό κράτος». Τό όποιο έβραϊκό κράτος, είναι από τήν Ιστορία, τήν καταγωγή και τούς άγώνες του, «σιωνιστικό». ‘Ο «Σιωνισμός», νομίζω, δέν είναι ντροπή, όπως θέλει να χρησιμοποιήσει τό περιεχόμενο τής έννοίας του ό άρθρογράφος σας. Είναι μία έθνική Ιδεολογία διαχρονική, που ανάλογα μέ τίς περιστάσεις έναργεί. Είναι, όπως γι’ άλλο πράγμα άναφέρει ό κ. Πανώτης, «ή Μεγάλη ‘Ιδέα του ‘Εβραϊκού Γένους».

Τέλος, (για να μή καταχρασθώ του χώρου σου) ό

Δελτίον δημοσιευμάτων Τύπου

Νέα: Ὁ γιατρός τοῦ στρατοπέδου Χαϊδαρίου κ. Ἀντ. Φλούντης στῖς ἀναμνήσεις του ἀπό τό στρατόπεδο ἀναφέρει, μεταξύ ἄλλων: «Κάποτε ἄλλαξαν τά πράγματα. Διοικητής ἦρθε ὁ Ραντόμσκι, ἕνας δῆμιος ἀπό τό Κίεβο. Ἦταν Πολωνοεβραῖος καί στό Κίεβο εἶχε γεμίσει μιά χαράδρα πτώματα. Πάνω ἀπό 75.000 κόσμος εἶχε σκοτώσει. Μόλις μπήκε στό ἀναρρωτήριο μοῦπε:

«Τέρμα ἡ δίαιτα. Ἐνα φαί γιά ὅλους».

Ἀπό εἴκοσι πέντε πατριῶτες πού εἶχα στό ἀναρρωτήριο, ἄφησε μόνο πέντε. Τόν ἀριθμό πέντε δέν τόν ξεπεράσαμε μέχρι πού ἐκλείσε τό στρατόπεδο. Γιά νά βάλω κάποιον πού ἦταν σοβαρά ἔπρεπε νά βγάλω κάποιον ἄλλο. Ἑβραῖους δέν ἐπέτρεπε νά πάρω:

«Ἄκου γιατρέ νά ξέρεις. Στό ἀναρρωτήριο δέν ἐπιτρέπω Ἑβραίους».

Ἔτσι πέθανε μιά μέρα ὄρθιος ὁ κακομοῖρης ὁ Μεγίρ, ἔμπορος τῆς Αἰόλου». (27 - 8 - 80).

Ἑθνική Ἀντίσταση: Στό «Ἡμερολόγιο ἀντίστασης Σωχοῦ καί περιφέρειας», τοῦ κ. Χ. Κορτσίδα, ἀναφέρεται:

«Στό Σωχό, σάν ὄρεινὸ καί ἡσυχο μέρος καί μακρινὸ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, πού σπάνια ἔρχονταν καμμιὰ βόλτα ἀπὸ τῇ βάση τοῦ Λαγκαδά καί τῆς Νιγρίτας, εἶχαν ἔρθει μερικές οἰκογένειες ἀπὸ τῇ Θεσσαλονίκῃ, πού εἶχαν γνωστοὺς στό Σωχό, καί 4 - 5 οἰκογένειες Ἑβραίων, γιά ν' ἀποφύγουν κι αὐτοὶ τὸν τρομερὸ διωγμὸ τῶν Γερμανῶν.

Μεταξύ τῶν ἐβραϊκῶν οἰκογενειῶν τοῦ Σωχοῦ ἦταν καί ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἡλίας Ἑρρέρα.

Ὁ Ἡλίας Ἑρρέρα ἦταν τότε τηλεγραφητής καί προϊστάμενος τοῦ τηλεγραφείου τοῦ Σωχοῦ. Εἶχε μαζί του τῇ μάνα του, τὸν πατέρα του καί τὴν ἀδελφή του Λόρα, ἡ ὁποία ἦταν καλὴ μοδίστρα. Ὁ πατέρας του καί ἡ μάνα του δέν ἤξεραν καθόλου ἐλληνικά, μιλοῦσαν μόνο ἐβραϊκά καί τούρκικα.

Ἡ Λόρα ἐργαζόταν σάν μοδίστρα μέ εἶδος, καί τα κουτσοβόλευαν, ἀκόμα καί ἀλάτι ἔπαιρνε γιά ραφτικά.

Εἶχε καί ἄλλα 4 ἀδελφία στῇ Θεσσαλονίκῃ μέ σπίτια καί οἰκογένειες, οἱ ὁποῖοι παρὰ τίς προσπάθειες καί τὴν ἐπιμονή τοῦ Ἡλίου, νά ἔρθουν στό Σωχό καί νά τοὺς κρύψουν οἱ ὀργανώσεις νά σωθοῦν, δέ θέλησαν καί ὅλοι πιάστηκαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καί δέ γύρισε κανένας, μονάχα ἕνα ἀνηψάκι τοῦ ἐνὸς ἀδελφοῦ του, οἱ ἄλλοι ὅλοι ἔγιναν σαποῦνι.

Τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἡλίου ἡ ὀργάνωση τοὺς εἶχε στό χωριὸ Αὐγὴ, μέχρι τὸ τέλος τῆς κατοχῆς». (Μάιος 1980).

με φιλικές καί διπλωματικές σχέσεις. (Βλέπε τὸ πρόσφατο παράδειγμα τῆς μετατροπῆς μέρους τῆς Μητέρας — Ἀγ. Σοφίᾶς σέ τζαμί).

Κι ἀκόμη κάτι: πῶς τόσες δεκάδες χρόνια (αἰῶνες), πού οἱ Ἑβραῖοι δέν μποροῦσαν νά πλησιάσουν τὰ δικά τους ἱερὰ μέρη στὴν Ἱερουσαλήμ, νά προσευχηθοῦν στό Τεῖχος τῶν Δακρύων, νά λατρέψουν τὸ Θεό τους (πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ δικό μας) δέν ἐξεγέρθηκε ἡ συνείδηση καί δέν ἀκούστηκε ἡ διαμαρτυρία οἰκουμενιστῶν σάν τὸν ἀρθρογράφο σας;».

κ. Πανώτης ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Χριστιανοὶ καί οἱ Μουσουλμάνοι πρέπει νά ἐνωθοῦν γιά «ν' ἀνακοποῦν οἱ κατακτητικές τάσεις τῶν Ἰσραηλιτῶν σέ βάρος τους». Μά, κανεῖς — εὐτυχῶς — Ἰσραηλινὸς δέν μᾶς ἀπηγόρευσε νά χρησιμοποιοῦμε καί νά τιμοῦμε τὰ ἱερὰ μας προσκυνήματα, τὸν Ἱερό Τόπο τῆς Χριστιανοσύνης. (Φαντάζομαι ὅτι τὸ ἴδιο θά γίνεται καί γιά τοὺς Μουσουλμάνους). Ἀντίθετα, μάλιστα, οἱ Ἰσραηλινοὶ τιμᾶνε τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολήμων περισσότερο ἀπὸ ὅ, τι συμβαίνει σέ ἄλλες χώρες μέ τίς ὁποῖες διατηροῦ-

Βήμα: Σέ ανταπόκριση από τήν Ούάσιγκτον ἀναφέρεται ὅτι τώρα, 35 χρόνια μετά τόν παγκόσμιο πόλεμο, ἄρχισαν ἔρευνες στίς Ἑνωμένες Πολιτεῖς γιά τούς ἐγκληματίες πού κατέφυγαν ἐκεῖ. Ζητήθηκε, μάλιστα, ἡ συνεργασία ΕΣΣΔ, Οὐγγαρίας, Πολωνίας, Ρουμανίας, Τσεχοσλοβακίας. (30 - 8 - 80).

Νέα: Ἐκκλήση στά ἐπιζῶντα θύματα τῶν λεγομένων «Λαϊκῶν Δικαστηρίων» τοῦ ναζισμοῦ κάνει τό Προέδρεϊο τῆς Ἑνώσης Ἀντιφασιστῶν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανίας καί τά καλεῖ νά πάρουν μέρος σάν μάρτυρες ἤ νά καταθέσουν σάν πολιτική ἀγωγή — ὥστε νά γίνει δυνατό νά παραπεμφθοῦν σέ δίκη καί νά δικαστοῦν οἱ δικαστές καί εἰσαγγελεῖς πού πῆραν μέρος σ' αὐτά καί εὐθύνονται μέ τήν παραπομπή χιλιάδων ἀντιφασιστῶν στά στρατόπεδα καί τά ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα. Ἡ ἐκκλήση ἐγινε μετά ἀπό ἔρευνα πού πραγματοποιοῖσε ἡ Ἑνώση Ἀντιφασιστῶν, μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀπόφασης τῆς Δυτικογερμανικῆς Βουλῆς νά μήν παραγραφοῦν τά χιτλερικά ἐγκλήματα γιά δολοφονίες καί ἐκτελέσεις μέ βάση τήν ὁποία καί κατήγγειλε ἡδη στό ἀρμόδιο ὑπουργεῖο τῆς Δυτ. Γερμανίας, 18 δικαστές καί εἰσαγγελεῖς τῶν δικαστηρίων αὐτῶν, πού εὐθύνονται, γιά θανατικές καταδίκες. Ἀνάμεσα τούς ἐπισημαίνεται καί τό ὄνομα τοῦ Γκούσταβ Στρόϊντερ, ὑπεύθυνου γιά τρομοκρατικές δέικες καί καταδίκες σέ θάνατο καί Ἑλλήνων ὁμήρων — ἐργατῶν, πού στά 1943 εἶχε παρασημοφορηθεῖ μέ τό σταυρό στρατιωτικῆς ἀξίας, γιά τήν «ἀδίστακτη» ἐφαρμογή τῶν ναζιστικῶν νόμων καί μέχρι τά 1974 διατηροῦσε τή θέση τοῦ προέδρου τοῦ δικαστηρίου τοῦ Βέτσαλ.

Τό κείμενο τῆς ἐκκλήσης προσυπογράφει ἡ Συντονιστική Ἐπιτροπή Πανελλήνιων Ἑνώσεων Ἐθνικῆς Ἀντίστασης καί Θυμάτων Γερμανικῆς κατοχῆς. (29 - 8- 80).

Πελοπόννησος (Πατρῶν): Τό ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης τῶν ΗΠΑ ἀρχίζει τή διαδικασία γιά τήν ἀπέλαση τοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς Ρουμανικῆς Ὁρθόδοξου Ἐπισκοπῆς Ἀμερικῆς Τρίφα γιατί ντυμένος μέ τή στολή τῆς «Σιδηρᾶς Φρουρᾶς» μέ τό χαρακτηριστικό πράσινο πουκάμισο, κάλεσε τόν ὄχλο νά σκοτώσουν 300 Ἑβραίους καί Χριστιανούς σέ λόγο πού ἐξεφώνησε στό Βουκουρέστι τό 1941.

Στίς προσεχεῖς τέσσερις ἡμέρες, κατά τό ἀμερικανικό Ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης, ἡ «Σιδηρᾶ Φρουρά» στασίασε ἐναντίον τοῦ ρουμανικοῦ στρατοῦ, συνέλαβε Ἑβραίους καί ἄλλους καί λεηλάτησε τά σπίτια καί τά καταστήματά τους.

Τήν ἡμέρα πού ἄρχισαν οἱ ταραχές, ὁ ἐπίσκοπος κατηγορεῖται ὅτι γύριζε στούς δρόμους τοῦ Βουκουρεστίου μέ μοτοσυκλέττα φορώντας τή στολή τῆς «Σιδηρᾶς Φρουρᾶς», καί ἐξάρτυση μέ θήκη πιστολίου.

Ὁ ἐπίσκοπος Τρίφα σέ σχετική δήλωσή του, παραδέχθηκε, ὅτι ἐξεφώνησε τόν λόγο, προσέθεσε ὅμως ὅτι ἡ οὐιλία αὐτή προκάλεσε ἀπλῶς μία εἰρηνική πορεία. (30 - 8 - 80) Τό ἴδιο στή **Θεσσαλία (Βόλου)**.

Βήμα: Μέ τίτλο «Δύσκολη γιά τούς Ἰσραηλίτες τῆς Τουρκίας γίνεται ἡ ζωή» γράφει: «Παρά ὅτι ἡ Τουρκία δέν ἔχει παράδοση ἀντισημιτισμοῦ, πρόσφατα γεγονότα ἐρχονται νά δημιουργήσουν φόβους στήν Ἰσραηλινή κοινότητα τῆς χώρας, μήπως ἡ ἔξαρση θρησκευτικοῦ ζήλου πού σαρώνει τό μουσουλμανικό κόσμο στραφεῖ κι ἐναντίον τους. Αὐτό προκύπτει ἀπό ἀνταπόκριση τῶν «Τάιμς τῆς Νέας Ὑόρκης» ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, πού δημοσιεύεται στό σημερινό (χτεςινό) φύλλο τῆς ἐφημερίδας.

«Ὁ κυριότερος λόγος ἀνησυχίας δέν εἶναι τόσο κάποια ἀμεση ἀπειλή ἐναντίον τῆς Ἰσραηλινῆς Κοινότητος ὅσο τό γεγονός ὅτι ἡ Τουρκία αἰσθάνεται ἰσχυρή τήν πίεση τοῦ Χομεϊνί καί τῆς Ἰσλαμικῆς του ἐπανάστασης» ὑπογραμμίζει ἕνας εἰδικός στά ζητήματα τῶν Ἑβραίων τῆς Τουρκίας. Τίς τελευταῖες βδομάδες μιά σειρά γεγονότα τόνωσαν τίς ἀνησυχίες αὐτές:

Τό σημαντικότερο εἶναι ἀναμφισβήτητο ἡ ἔντονα ἀντισημιτική δήλωση τοῦ Νεκμετίν Ἑρμπακάν, ἀρχηγοῦ τοῦ Κόμματος Ἐθνικῆς Σωτηρίας, ὁ ὁποῖος κατηγόρησε τόν «διεθνή Σιωνισμό» ὡς ὑπεύθυνο γιά τήν ἔξαρση τῆς πολιτικῆς βίας στήν Τουρκία καί κάλεσε τήν κυβέρνηση Ντεμιρέλ νά διακόψει τίς διπλωματικές σχέσεις μέ τό Ἰσραήλ.

Ἰσραηλίτες ἐπιχειρηματίες στήν Τουρκία ἐκφράζουν τήν ἀνησυχία τους γιά τό ἐνδεχόμενο νά ἰσχυροποιηθεῖ ὁ Ἑρμπακάν ὕστερα ἀπό νέες ἐκλογές.

Ἡ πρόσφατη ἔκρηξη βόμβας μπροστά στή ἔδρα τῶν ραββίνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ἡ πρώτη ἀνοιχτά ἀντιἸσραηλινή πράξη βίας στήν Τουρκία. Τήν εὐθύνη ἀνέλαβε ἡ παράνομη ὀργάνωση «Νεαροῖ Μουσουλμάνοι» καί σέ προκήρυξη πού ἀφῆσε στόν τόπο τῆς ἐκρήξεως γράφει: «Ἀπιστο Ἰσραήλ, ἔξω ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ. Θά διώξουμε τούς ἀπιστους ἀπ' ὅλους τούς Ἰσλαμικούς τόπους».

Προσωπικότητα της Ισραηλινής κοινότητας στην Τουρκία, πού ρωτήθηκε σχετικά, παραδέχτηκε ότι «ή ζωή γίνεται δύσκολη». «'Αν ή βία συνεχιστεί, όσοι 'Ισραηλίτες μπορούν θά φύγουν. Δέν θέλουμε νά υποφέρουν τά παιδιά μας από τήν πολιτική βία πού μαστίζει τά σχολεία». (4 - 9 - 80)

Έλευθερία (Λαρίσης). 'Ο «Λαρισαῖος» στή στήλη του σημειώνει: «Οἱ συμπολίτες 'Ισραηλίτες γιορτάζουν αὔριο τόν ἐρχομό τοῦ Νέου Ἑτους 5741 τῶν Ἑβραίων. Ἡ Κοινότητά τους πού ἦταν μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες τῆς χώρας μας, μετά ἀπό ἐκείνη τῆς Θεσσαλονίκης, ἐξακολουθεῖ νά ἔχει ἰκανό ἀριθμό μελῶν, πού ὅλα τους ἀναμιγνύονται ἐνεργά κατά τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο στή ζωή καί κίνηση τῆς πόλεως, καί ἰδιαίτερα στόν ἐπαγγελματικό τομέα. Ὅπως καί προπολεμικά, ἔτσι καί σήμερα διατηροῦν οἱ 'Ισραηλίτες Λαρίσης Συναγωγή γιά τά λατρευτικά τους καθήκοντα καί ἀκόμη Δημοτικό Σχολεῖο γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν τους. Καί ἀκόμη, ὅπως πάντα, ζοῦν κάτω ἀπό τίς καλύτερες συνθήκες μέ τούς χριστιανούς κατοίκους τῆς Λαρίσης. Οἱ πρώτοι Ἑβραῖοι λέγεται ὅτι ἐγκαταστάθηκαν στή Λάρισα, ὅταν ἐκδιώχθηκαν ἀπό τήν Ἰσπανία καί κατά τή διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας κατασπάρθηκαν σέ διάφορες ἑλληνικές πόλεις. Μάλιστα κατά μία ἐκδοχή αὐτοί οἱ Ἰσπανοί Ἑβραῖοι ἔδωσαν στό ἄλσος τοῦ Ἀλκαζάρ τήν ὀνομασία, πού στά ἰσπανικά σημαίνει κήπος, πάρκος». (10 - 9 - 80).

Βῆμα: Νέα τηλεοπτική ταινία γιά τίς θηριωδίες τῶν Ναζί: «Χωρίς μαλλιά, ἡ Βανέσσα Ρενγκραϊνβ καί οἱ «συγκρατούμενές» της, στήνουν πάνω στό πλάτῳ τήν ἱστορία τῆς Φάνια Φενελόν, τῆς γνωστῆς Γαλλοεβραίας συγγραφέως, πού ἐπέζησε στό Ἀουσβιτς.. Ἡ πολυσυζητημένη τηλεοπτική σειρά, πού βασίζεται στίς ἀναμνήσεις τῆς Φενελόν, βγαίνει «στόν ἀέρα» αὐτόν τόν μῆνα στήν Ἀμερική, φιλοδοξώντας τήν ἐπιτυχία τοῦ «Ὀλοκαυτώματος», ἀφοῦ ἄλλωστε ἔχει καί παράλληλο θέμα: Τίς θηριωδίες τῶν Ναζί, στό Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο καί εἰδικότερα στά στρατόπεδα συγκεντρώσεως» (12 - 9 - 80).

Ἀκρόπολις: Ἀναδημοσιεύοντας τό βιβλίο «Τό ἀληθινό πρόσωπο τοῦ Χίτλερ», δημοσίευσε καί τά κεφάλαι «Γιάτί ἔγινα ἀντισιμῆτης» (14 - 9 - 80) καί «πεθαίνει ὁ λαός πού φιλοξενεῖ Ἑβραίους (17 καί 18 - 9 - 80), τά ὁποῖα περιέχουν τίς ἀντισιμιτικές ἀπόψεις τοῦ Χίτλερ.

Έρευνα (Ἰωαννίνων): Σέ ἀπάντηση σχετικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κ.Ι.Σ. ἀναφέρει, μέ τίτλο «Χωρίς κακία..» «Οἱ φίλοι μας οἱ Ἑβραῖοι μᾶς ἔκαναν μιά φιλική ὑπόδειξη γιά τή στήλη «Ἑβραϊκά ἀνέκδοτα».

Τή δημοσίευση τῶ ἀνεκδότων, ἑλληνικῶν ἑβραϊκῶν, σκωτσέζικων κ. ἄ. τήν κάνουν ὅλα τά ἐντυπα μέ σκοπό τήν ψυχαγωγία τῶν ἀναγνωστῶν καί ὄχι νά δυσφημήσουν ἕνα λαό. Δέν εἶναι στήν πρόθεσή μας νά θίξουμε οὔτε στό ἐλάχιστο ἕνα λαό πασίγνωστο γιά τήν προοδευτικότητά του καί τά ἐπιτεύγματά του σέ τόσοι πολλοὺς τομεῖς. Μέ τά ἀνωτέρω μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία νά ἐκφράσουμε τό θαυμασμό μας καί νά παρατηρήσουμε ὅτι στήν ἐφημερίδα μας προηγήθηκαν τά ἀνέκδοτα τοῦ Χότζα, τώρα ἔχουν σειρά τά ἑβραϊκά καί ἀργότερα ἄλλα. Ἡ δημοσίευσή των συνεπῶς ὑποδηλώνει ἀγαθή πρόθεση καί ὄχι κακή». (8 - 9 - 80)

Μακεδονικά Θέματα: Σέ ἄρθρο τῆς Ἀγγ. Μεταλλινού, μέ θέμα «Οἱ παλhoί γιατροί τῆς Θεσσαλονίκης» ἀναφέρεται «Γιά καλοῖ ἐπιστήμονες' φημίζονται οἱ Ἑβραῖοι πού ἦσαν διπλωματοῦχοι γιατροῖ ἐυρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων. Ἀναφέρονται περισσότερο ὁ Ἀλλατίνι, ὁ Μισδραχῆ, ὁ Σιαλῶν, ὁ Σακκῆς, ὁ Ματαλῶν, ὁ Περρέρα κ.ἄ.» (Σεπτέμβριος 80).

Athens News. Δημοσιεύει πληροφορίες γιά τό ἑβραϊκό Μουσεῖο, στήν Ἀθήνα (25 9 - 80).

Παιδιά — Γιά Χαρά: Μέ τίτλο «Πέθανε καί ὁ πατέρας» γράφει: «Πολλοί ἀπό σᾶς ἔχουν διαβάσει τό «Ἡμερολόγιο τῆς Ἄννας Φράνκ» καί ἔχουν ἀγαπήσει αὐτή τή 15χρονη Ἑβραιοπούλα, πού στριμωγμένη μέ τήν οἰκογένειά της σέ μιά σοφίτα τοῦ Ἀμστερνταμ προσπαθοῦσε τόν καιρό τοῦ πολέμου νά γλυτώσει ἀπό τούς Γερμανούς. (Γιατί, ὅπως ξέρετε, οἱ Ἑβραῖοι ἦταν ἕνας ἀπ' τούς στόχους τῶν Γερμανῶν λίγο πρὶν καί κατά τόν πόλεμο). Τίς σκέψεις της, τίς στεναχώριες της, τίς ἐλπίδες της καί τά ὄνειρά της γιά μιά ζωή χωρίς πόλεμο τά κατέγραφε κάθε μέρα ἡ Ἄννα Φράνκ στό ἡμερολόγιό της. Κι ὅταν ἀνακάλυψαν τή σοφίτα τῶν Φράνκ καί ἔκλεισαν ὅλη τήν οἰκογένεια — ἀλλοῦ τά παιδιά κι ἀλλοῦ τούς γονεῖς — σέ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ὅπου πέθαναν ὅλοι ἐκτός ἀπ' τόν πατέρα, αὐτές οἱ σημειώσεις τῆς Ἄννας ἦταν ἀπ' τά λίγα πράγματα πού σώθηκαν. Κι ὅταν ὁ πατέρας μετά τόν πόλεμο, γύρισε πίσω στή σοφίτα γιά ν' ἀγγίξει ξανά τά χνάρια τῶν ἀγαπημένων του πού δέν ὑπῆρχαν πιά, βρῆκε τό ἡμερολόγιο καί σκέφτηκε νά τό ἐκδώσει. Ἔτσι τό βιβλίο, πού κι ἐσεῖς τόσο ἀγαπήσατε, βγῆκε στό φῶς!

Πῶς μοῦ ἦρθε νά σᾶς τά πῶ ὅλα αὐτά; Νά! Διάβασα μέ συγκίνηση πῶς ὁ πατέρας τῆς Ἄννας Φράνκ πέθανε πρὶν λίγες μέρες στά 91 του χρόνια. Παίρνοντας μαζί του μιά ζωή γεμάτη ἀπό τά ὄνειρα ἐνός πατέρα πού τά γκρέμιζε ἡ φρίκη καί ὁ πόλεμος..» (15 - 9 - 80).

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)